

Ivo Perić

Zavod za povijesne znanosti HAZU,
Dubrovnik, Lapadska obala 6NIKO VELIKI PUCIĆ KAO POLITIČAR
I KULTURNI DJELATNIK

Dubrovčanin Niko Veliki Pucić (1820–1883) pripadnik je starog i uglednog plemićkog roda Pucić (Pozza), iz kojega su, za vrijeme Dubrovačke Republike, potekli mnogi poznati ljudi – književnici, znanstvenici, diplomati, državnici. N. V. Pucić je prihvatio hrvatsku političku misao još 1848. i ostao joj vjeran do svoje smrti 1883., dakle kroz punih 35 godina. Bio je aktivan i kao kulturni djelatnik. Poticao je, uz ostalo rad dubrovačke Narodne štionice i bio prvi urednik njezina godišnjaka »Dubrovnik«.

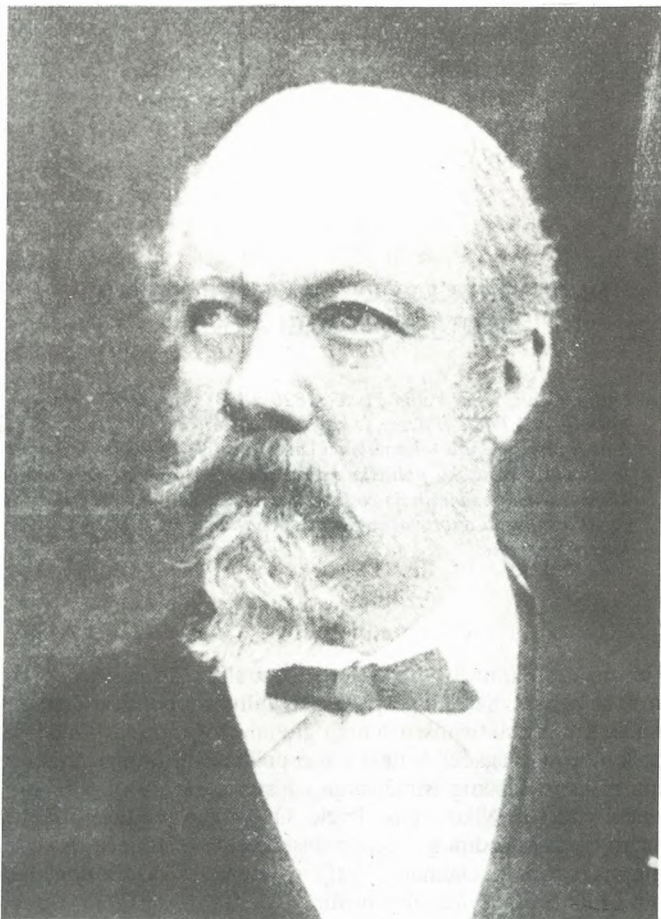
Dubrovnik je i nakon ukinuća Dubrovačke Republike bio poprilično živo društveno središte u kojem su se zbivali značajni gospodarski, kulturni i politički događaji. U tim zbivanjima istakli su se svojom aktivnošću mnogi građani toga grada – neki kao gospodarstvenici, neki kao kulturni pregaoci, a neki i kao politički djelatnici. Svaki od njih može biti zasebna tema historiografskog istraživanja i historiografske obrade kao što je, evo, ovaj put dubrovački vlastelin Niko Veliki Pucić. On je kao političar i kulturni djelatnik bio aktivan naročito tijekom sedmog i osmog desetljeća 19. stoljeća. A to je vrijeme hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji. Vrijeme izuzetno važnih događanja koja daju izrazitije značenje i Pucićevoj javnoj aktivnosti.

1.

Niko Veliki Pucić pripadnik je starog plemićkog roda Pucić (Pozza). Taj rod može se pratiti u Dubrovniku od 13. stoljeća¹. Za Dubrovačke Republike neki su članovi tog roda obavljali najviše državne funkcije, a bilo ih je koji su djelovali i kao književnici (npr. Karlo Pucić) i kao znanstvenici (npr. Vicko Pucić). U vrijeme ukinuća Dubrovačke Republike (1808) u Dubrovniku je živjela još samo jedna vlasteoska obitelj s prezimenom Pucić (Pozza).

Iz te porodice potekla su četiri sina (četiri brata): Niko Luigi, Marko, Mato (s nadimkom Nerun) i Lucijan (Luco) – posljednji Pucići koji su se ženili. U njihovim brakovima rođeno je sedam sinova. Niko Luigi imao je tri sina: Rafa, Nika i Marka. I brat mu

¹ I. Manken, Dubrovački patricijat u XIV. v., Beograd, 1960, 365.

Niko Veliki Pucić

Marko imao je tri sina: Orsata (Meda), Nika (Velikog) i Nika (Malog). Treći brat Mato imao je jednog sina, a četvrti brat Lucijan nije imao sina.

Svih tih sedam sinova, odnosno rodaka, bratučeda (sedam posljednjih Pucića) nisu se ženili, jer nisu htjeli – kako se pričalo – da im djeca budu austrijski podanici². Kad su oni tijekom vremena umrli, s njihovom smrću je nestao (izumro) plemićki rod Pucić (Pozza) u Dubrovniku³.

² J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800–1880)*, Zagreb, 1941, 228.

³ Posljednji muški potomak roda Pucić – *Marko*, sin Nika Luigia, umro je 21. III 1911. Posljednji ženski potomak tog roda – *Made*, kćer Nika Luigia, udata Gradi, umrla je 19. VIII 1911.

Niko Veliki Pucić, sin Marka i Mandaljene (iz obitelji Sijerković), rođen je 5. veljače 1820. u Dubrovniku. Njegovo ime Niko skraćeni je oblik imena Nikola. Tim skraćenim oblikom imena zvali su ga i njegovi najbliži iz obitelji i uopće njegovi suvremenici, a tim se skraćenim oblikom svoga imena najčešće i on sam predstavljao. Dodatak njegovu imenu: Veliki, upotrebljavan je da ga se razlikovalo od mlađeg mu brata Nika, kojega su, zbog istog razloga, nazivali: Niko Mali. U Dubrovniku i uopće u dubrovačkom kraju, kad se radi o istom imenu u istoj obitelji, starijem nosiocu tog imena pridodaje se naziv Veliki (ili Velika), a mlađem, drugom nosiocu tog imena pridodaje se naziv Mali (ili Mala).

Prezime Pucić je izvorni naziv prezimena, dok je njegov drugi oblik: Pozza – nastao latiniziranjem, odnosno talijaniziranjem. Kako su kmetovi u dubrovačkom kraju prezimena svojih gospodara (plemića) rado zamjenjivali nadimcima, prezime Pucić su zamjenjivali nadimkom Škatić⁴.

Osnovnu školu i gimnaziju Niko Veliki Pucić je završio u Dubrovniku, a potom i dvogodišnji tečaj filozofije u sjemeništu Santa Maria della Salute u Veneciji. Iako je bio bistar i marljivo učio, roditelji ga nisu poslali na daljnji studij; željeli su da im on, kao njihovo najstarije dijete⁵, pripomaže u vodenju kućne ekonomije. Tu ekonomiju – u prihodovnom pogledu – sačinjavali su dohoci s imanja u Rijeci Dubrovačkoj, Župi Dubrovačkoj i u Konavlima. Od svojih kmetova s tih imanja Pucići su dobivali ulje, vino, žito, sočivice, krumpir, kokoši, jaja, janjce, jariće i ogrijevno drvo. Viškovi dobivenog ulja i vina, koji su nadilazili kućne potrebe, prodavani su. A ti viškovi, namijenjeni prodaji, bili su povećeg obima, te je novčana masa, do koje je tako dolazila obitelj Marka Pucića, bila poprilično obilna. Viškovi stečenog novca oplodivani su na tada uobičajen način: davani su kao zajmovi trgovcima, brodograditeljima, brodovlasnicima i ostalim poslovnim ljudima uz visoke kamate.

Kmetovi su mnogo radili i mukotrpno živjeli. Morali su vlasnicima zemlje davati ugovorene prihode u naturi ili u novcu, a i raditi određeni broj dana u godini za vlasnika zemlje. Uz to, morali su i državi plaćati desetinu. Vlastela (vlasnici zemlje) također su plaćala državni porez, zvan »kućarina«, i to na kuće u kojima su stanovali njihovi kmetovi⁶. Odnosi između vlastele i kmetova u dubrovačkom kraju bili su pretežno konfliktni, te je njihove međusobne sporove često rješavao nadležni sud. Samo u 1842. godini u cavtatskoj je preturi bilo u rješavanju 206 takvih sporova⁷. I Marko Pucić – otac Nika Velikog – morao se sporiti sa svojim kmetovima. Jedno takvo njegovo sporenje s braćom Lasić u ko-

⁴ Historijski arhiv u Dubrovniku. RO-166: Ostavština Nika Gjivanovića, svežanj 26 – »Narodna imena ili nadimci vlasteoskih porodica dubrovačkih«. (Prezime plemićke obitelji Bunić zamjenjivali su nadimkom Luković, prezime Sorkočević nadimkom Debo, prezime Gradić nadimkom Cinkulić, prezime Ranjina nadimkom Grubetić, prezime Restić nadimkom Žužletić, prezime Gučetić nadimkom Kočić, prezime Menze nadimkom Orčuljić itd.).

⁵ Marko i Mandaljena imali su 4 djece: 3 sina – Nika Velikog, Orsata, Nika Malog i kćer Anu. (Orsat, rođen 1821., svršio je pravni fakultet, ali se nije uključivao u pravnu službu ni kao odvjetnik ni kao sudac; obavljao je razne poslove, uz koje se ponajviše bavio književnim radom. Niko Mali, rođen 1825., svršio je vojne škole i bio u aktivnoj vojnoj službi, u kojoj je napredujući, stigao do čina majora. Ana se u Dubrovniku privatno obrazovala (kao i ostale djevojčice i djevojke iz uglednijih obitelji). Za razliku od svoje braće Nika Velikog, Orsata i Nika Malog, koji se nisu ženili, ona se udala. Muž joj je bio dubrovački vlastelin Marinica Đorđić. Nije imala djece).

⁶ S. Obad, Agrarni odnosi na području bivše Dubrovačke Republike (1814–1850), Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti (3), Zadar, 1969, 141.

⁷ Isto, 141.

navoskom selu Dunave dovelo je početkom 1844. do pobune tih kmetova i njihova odmetništva, što je potrajalo do 1847. godine^{8,9}.

Razumije se da je sve imovinske i poslovne brige svoga oca Marka proživljavao i Niko Veliki Pucić. Da ne bi potpuno utonuo u životne svakodnevnosti vezane za obiteljske materijalne interese, Niko Veliki je znatnu pažnju posvećivao i svom duhovnom životu. Čitao je razna književna i filozofska djela iz svoje kućne knjižnice, kao i takva djela iz bogatih knjižnica franjevačkog i dominikanskog samostana u Dubrovniku. A i sam je kupovao pojedine novoizašle knjige i to najčešće za svojih znatiželjnih posjeta austrijskim, talijanskim, njemačkim i francuskim kulturnim središtima. Još za svoga školovanja poprilično je dobro naučio latinski, te potpuno talijanski i djelomično njemački jezik. Kasnije je dobro naučio ne samo njemački, već još i francuski jezik. Dubrovčani su visoko cijenili učenost Nika Velikog Pucića. Smatrali su ga ne samo velikim eruditom, već i književnikom. On je, međutim, bio samo veliki štovatelj i dobar poznavalac književnosti, ali se književnim radom nije bavio.

Štujući književno stvaralaštvo, Niko Veliki Pucić se osobito ponosio svojim bratom Orsatom, koji je pisao i objavljivao pjesme, deklarirao se kao ilirac i prijateljvao s prvacima ilirskog pokreta (hrvatskog narodnog preporoda) – Ljudevitom Gajem, Dimitrijem Demetrom, Ljudevitom Vukotinovićem, Ivanom Mažuranićem, Ivanom Kukuljevićem-Sakcinskim i dr. Orsat je, pišući hrvatskim jezikom i podržavajući pravo hrvatskog naroda da bude i ostane svoj na svome, pohrvatio i svoje ime, nazvavši se: Medo¹⁰. Da je i Niko Veliki Pucić prihvaćao hrvatsku političku misao u smislu da se hrvatske zemlje ujedine i tim zajedništvom postanu djelotvornije u obrani i razvoju svoje samobitnosti, pokazuje njegova aktivnost u 1848., kad se najizrazitije svrstao u krug dubrovačkih zagovaratelja te misli (uz Đura Pulića, Antuna i Ivana Augusta Kaznačića, Meda Pucića, Miha Klaića i dr.), te sudjelovao u pokretanju dubrovačkog tjednika »L'Avvenire«¹¹.

Gotovo svi dubrovački plemići (vlastelini) bili su antiaustrijski raspoloženi. Njihovi dvorci u kojima su stanovali, ulice i trgovi kojima su prolazili, crkve u kojima su se molili, velebne zidine i tvrđave koje su stoljećima štatile njihov grad – sve ih je to vezivalo za prošlost u kojoj je Dubrovačka Republika bila samostalna država i u toj državi njihovi preci jedini vladari. U sklopu tuđinskih monarhija – najprije Francuske potom Austrijske carevine – postali su obični podanici, politički razvlašteni, poniženi. Pojedini plemići, čiji su dvorci izvan grada još za rusko-crnogorske provale 1806. godine bili opljačkani ili spaljeni i koji su za francuske okupacije 1806–1814. u većoj ili manjoj mjeri pretrpjeli gubitke svojih novčanih i drugih dobara, živjeli su poprilično mukotrpno. Tim osiromašenim plemićima, ako su bili rođeni za Dubrovačke Republike, dakle već starijim osobama, austrijska je vlast, počev od 1832., dodjeljivala stalnu pripomoć u iznosu od 32 novčića dnevno ili od 9 do 10 fiorina mjesečno.

⁸ S. Antoljak, Bune pučana i seljaka, Zagreb, 1956, 105 – 108.

⁹ Buntovni istup braće Lasića 1844., njihovo odmetništvo i pogibija najhrabrije među njima – Boža, zvanoga Božura – bili su praćeni suosjećanjem svih kmetova u Konavlima, o čemu svjedoče i brojne narodne, guslarske pjesme iz tog i kasnijeg vremena u kojima su braća Lasići prikazani kao pravedni, radini, poštenu i odvažni ljudi.

¹⁰ Ime Orsat je izvedeno od talijanske riječi: orso. A ta talijanska riječ, prevedena na hrvatski, znači: medvjed, medo. Tako je Orsat Pucić postao Medo Pucić. Ime Medo u nas je neuobičajeno. (Zanimljivo je usput istaći da je Medo Pucić utjecao na svog mladog prijatelja, talentiranog slikara Biagia Faggionia, Cavtačanina, da i on – prevodenjem – pohrvati svoje ime i prezime, što je ovaj prihvatio, nazvavši se: Vlaho Bukovac).

¹¹ I. Perić, Dubrovačka periodika 1848–1918, Dubrovnik, 1980, 11–12.

Antiaustrijska raspoloženja stalno je gajio u sebi i Niko Veliki Pucić. Njemu je bilo jasno da hrvatski narod, kao svojom brojnošću mali narod, neće u Austrijskoj carevini lako doći do svoje cjelokupnosti i većeg stupnja osamostaljenja. Iako su Hrvati 1848/1849. pridonijeli spašavanju te carevine, njezini vladajući vrhovi nisu ostali zahvalni Hrvatima. Ti su vrhovi smatrali da su Hrvati izvršili samo svoju podaničku dužnost. Carevina je ne samo nadživjela društveno-politička previranja 1848/1849., već je očito, bila još toliko snažna da je svoju snagu demonstrirala i novim vladavinskim apsolutizmom, kojega je glavni provoditelj bio ministar unutrašnjih poslova A. Bach. Pravo na javno riječ postalo je ponovno ograničeno cenzurom. Politička udruženja uopće nisu bila dopuštena. Policija je postala svemoćna (posvuda je imala svoje doušnike), sudovi su dobili više posla, a završi su bivali sve puniji. U takvoj situaciji mnogi su se aktivisti iz 1848/1849. povukli u se ili u svoje uže krugove i na hrvatskom prostoru. Bilo je to vidljivo kako u Zagrebu, tako i u Dubrovniku. Svoja svjedočanstva o Dubrovniku i Dubrovčanima – među kojima i o Niku Velikom Puciću – iz doba Bachova apsolutizma dali su osobito Ida Düringsfeld i Ivan Kukuljević-Sakcinski.

Njemački književnici Ida Düringsfeld sa svojom familijom (mužem Ottom Reinsbergom i sinom Marcom) boravila je u Dalmaciji od ljeta 1852. do potkraj zime 1854. Dulji, završni dio tog svoga dalmatinskog boravka provela je u Dubrovniku i to od ožujka 1853. do kraja veljače 1854. godine¹². Dolazeći u Dubrovnik, Ida je imala preporuku da se obrati Međi Puciću, pjesniku dubrovačkom. Međutim, on se u to vrijeme – kako su je informirali Luigi Serragli¹³ i Ivan August Kaznačić¹⁴ – nalazio u inozemstvu, odakle se tek za tri-četiri mjeseca mogao očekivati njegov povratak. Očekujući sa znatiželjom taj povratak, Ida je rekla nekim dubrovačkim gospođama (s kojima se zbližila i susretala) da joj je drago što će, kad se Medo Pucić vrati u Dubrovnik, imati priliku da se upozna s njim. A kako su na to reagirale te gospođe, vidljivo je iz ovog Idina zapisa: »Malo ćete od toga imati – odgovoriše mi one – Medo Pucić je najoholiji čovjek kojem nije do društva, a njegov stariji brat Niko još je veći medvjed«¹⁵.

Takvo mišljenje tih Dubrovkinja o braći Pucić osobito je zainteresiralo Idu Düringsfeld i za Medova brata Nika. Jednoga dana – u svibnju 1853. – Idin suprug Otto svratio je u dubrovački Casino¹⁶, i kad se vratio iz Casina saopćio je svojoj supruzi: »Danas sam upoznao grofa Nikolu Pucića u Kasinu«. Supruga je upitala: »I je li baš takav medvjed?«. Otto je odgovorio: »Ni najmanje, vrlo uljudan i naobražen čovjek«¹⁷.

¹² N. Beritić, Dalmatinske teme Ide Düringsfeld, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku sv. XII/1970, 367 i 372.

¹³ Luigi Serragli, trgovac i talijanski vicekonzul u Dubrovniku, istaknuti aktivist u dubrovačkotorskoj Trgovačkoj i obrtničkoj komori, poznat kasnije kao zastupnik dubrovačkih autonomaša u Dalmatinskom saboru, a i kao tast Koste Vojnovića (djed književnika Iva Vojnovića).

¹⁴ Ivan August Kaznačić, liječnik u Dubrovniku i književni stvaralac (sin književnika Antuna Kaznačića). Prijateljevao je u to vrijeme i kasnije s mnogim hrvatskim piscima, znanstvenicima, umjetnicima i drugim javnim djelatnicima na području kulture i politike.

¹⁵ Njemački putopisi po Dalmaciji. Priredio i s njemačkog preveo Ivan Pederin, Split, 1989, 233.

¹⁶ Casino (kasino) je bio ustanova za društvene zabave, ujedno i čitaonica i lokal. U nj su svraćali uglavnom videniji građani (činovnici, liječnici, profesori, posjednici). Dubrovački »Casino« otvoren je 1820. u dvorcu Miha Giorgi u Pilama (J. Bersa, n.d., 150).

¹⁷ V. bilj. 15, isto, 233.

U tom Casinu, nedugo potom, upoznala je Nika Pucića i Ida Düringsfeld. Dok je ona čitala uvodnik iz francuskog periodika »Revue deux Mondes« u čitaoničku dvoranu ušao je »visok muškarac«. Suprug Otto rekao joj je da je to grof Nikola Pucić i zamolio Pucića da sjedne s njima za isti stol. Ida je o tom susretu s Nikom Velikim Pucićem zapisala: »Grof Nikola Pucić kao da nije bio načisto da li da ostane ili da ode. Ostao je i junački sjeo do mene. Članak koji sam čitala odnosio se na Irsku, a ja sam se s njim poslužila da započnem razgovor i mi smo sat vremena vrlo ozbiljno razgovarali o Ircima koji su, na naše opće zadovoljstvo, svi odlazili u Ameriku«¹⁸.

Taj susret Nika Velikog Pucića s Idom Düringsfeld bio je početak njihovih susreta tijekom narednih dana i mjeseci. O drugom susretu ona je zabilježila: »Sljedećeg dana posjetio me i grof Nikola. Mora da me nije gledao kao ženu, već kao razborito ljudsko biće«. Kad se u srpnju 1853. vratio u Dubrovnik Medo Pucić, Ida se upoznala i s njim. »Zamišljala sam ga – priopćila je ona – kao elegantnog posjetitelja salona, ali on to nije bio, bio je neposredan, jednostavan, susretljiv, pravi otmjeni Talijan«. Družeći se s Medom i Nikom Velikim Pucićem, te s Ivanom Augustom Kaznačićem, Ida je upoznala u njima ne samo visokoobrazovane intelektualce, već i drage, zanimljive ljude, izuzetno vedre i duhovite. Kao ozbiljna žena (supruga i majka), ona nije bila ni najmanje koketa, ali je i sa stajališta takvih žena, pišući o tim istaknutim i ostalim Dubrovčanima koje je upoznala, konstatala: »Ovdje muškarci nisu manje lafovi, nisu ništa prirodniji i komodniji nego muškarci iz dobrog talijanskog društva. Ovakvi ljudi mogu koketu dovesti do očajja«¹⁹.

Hvaleći interes Nika Velikog Pucića za njemačku književnost, Ida Düringsfeld je isticala: »On je kao stranac koji nikada nije bio u Njemačkoj, pročitao vrlo mnogo i dobro je poznao njemačku književnost, a k tome ju je i razumio. Nikad si nisam željela boljeg čitatelja nego je bio Nikola Pucić, jer je on kao čitatelj bio majstor razumijevanja teksta«²⁰. U društvu dubrovačkih intelektualaca, stvaralaca, s kojima se družio Niko Veliki Pucić, sudjelovala su i dva svećenika, književnika: don Mato Vodopić i don Antun Pasko Kazali, o kojima je Ida Düringsfeld također pisala s najvećim štovanjem u svom putopisnom djelu »Aus Dalmatien«²¹. Niko Veliki Pucić je bio za Idu Düringsfeld privlačan i kao književna tema, te je ona nadahnuta njegovim likom, napisala i roman pod naslovom »Niko Veliki«²².

Prateći što se zbiva u Zagrebu, kulturnom i političkom središtu svih Hrvata, Niko Veliki Pucić je rado i novčano potpomagao tamošnja nastojanja. Tako npr. kad je Ivan Kukuljević-Sakcinski 1850. osnovao Društvo za povjestnicu jugoslavensku, Niko Veliki Pucić se među prvima uključio u to Društvo kao njegov »poslujući i pomagajući član«. Godine 1856. Kukuljević je boravio u Dubrovniku puna tri tjedna – od 13. listopada do 4. studenog²³. Za to vrijeme upoznao se i družio s nizom Dubrovčana. Kad je posjetio svog od ranije znanca i prijatelja Meda Pucića u njegovom dvorcu na Ilinoj Glavici, našao je tu i Medova brata Nika Velikog, profesora Miha Klaića, te župnika i književnika Mata

¹⁸ Isto, 234.

¹⁹ Isto, 234.

²⁰ Isto, 234.

²¹ To djelo tiskano je u Pragu 1857.

²² Roman je najprije objavljen na francuskom jeziku u Bruxellesu 1856., a zatim i na njemačkom jeziku u Leipzigu 1864.

²³ I. Perić, Dubrovnik i Dubrovčani u očima Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Forum, br. 9–10, Zagreb, 1989, 487.

Vodopića. O tom susretu je zapisao: »Malo društvo ali izabrano i plemenito, od kojih pojedinih neznah tko je više oduševljen za svoju slavnu dubrovačku otačbinu i za čitavo slavljanstvo«²⁴.

Uoči odlaska iz Dubrovnika posjetio je Kukuljević i Župu Dubrovačku. S njim su bili i Medo, Niko Veliki i Rafo Pucić. Jašući »četiri osedlana konja«, krenuli su s Ploča »u veselom razgovoru put Župe«. Jedan dio puta morali su proći i pješke. »Na Dupcu – pripćio je on – sjašismo s konja radi strmog puta i vodismo pješice konje niz brdo«. U Župi su se sreli i s vlastelinom Marinicom Đorđićem, zetom Meda i Nika Velikog Pucića, »koji je u svojoj mladosti pravio pjesme na našem jeziku, ali kasnije objesi gusle na klin i zaboravi na pjesme i na narodnu knjigu«²⁵.

Neki dubrovački plemići, kao i pojedini građani, imali su svoje ljetnikovce u Župi. Ljetnikovac Meda i Nika Velikog Pucića nalazio se u Donjoj Čibači. U tom su se ljetnikovcu ugodno osjećali i mnogi njihovi gosti, kao taj put i Ivan Kukuljević-Sakcinski. Ljetnikovac Marinice Đorđića nalazio se u Kuparima. Braća Pucić – Medo i Niko Veliki – imali su u Župi Dubrovačkoj i svoja imanja, na kojima je radilo 12 kmetskih obitelji²⁶.

2.

Kao izrazito jaka ličnost, Niko Veliki Pucić je lako prepoznavao takve ličnosti i u osobama drugih ljudi bilo neposredno, bilo posredno. Kad je potkraj rujna 1860., prateći preko novinstva rad Pojačanog carevinskog vijeća u Beču, saznao za đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera, koji je u tom Vijeću pobijao autonomaske stavove predstavnika Dalmacije Frana Borellija i zalagao se za sjedinjenje Dalmacije sa banskom Hrvatskom²⁷, počeo se otada interesirati za Josipa Jurja Strossmayera. Nedugo potom, prateći također preko novinstva tijekom Banske konferencije u Zagrebu, koja je započela radom 26. studenog 1860. pod predsjedanjem bana Josipa Šokčevića, Niko Veliki Pucić je ponovno uočavao Strossmayerovu aktivnost i na toj Konferenciji. Strossmayer se i ovom prilikom zalagao za sjedinjenje Dalmacije sa banskoom Hrvatskom, tražeći da na Konferenciju budu pozvani i predstavnici Dalmacije. Iz Dalmacije su upućivana pisma J. J. Strossmayeru, u kojima su sa zahvalnošću podržavana njegova nastojanja. Ta pisma, dakako, pisali su dalmatinski aneksionisti i ona su bila odraz prvih veza dalmatinskih Hrvata sa Strossmayerom. Tako je i tada uspostavljen kontakt i između Nika Velikog Pucića i Strossmayera.

U to vrijeme – poslije carske diplome od 20. listopada 1860., kojom je otvoren proces uspostavljanja ustavnosti u Habsburškoj monarhiji²⁸ – i u Dalmaciji se sve više razvijala politička djelatnost. Od početka te djelatnosti jasno su se ispoljila dva međusobno suprotna politička usmjerenja: dok su se jedni zalagali za autonomiju Dalmacije (po čemu su i nazvani autonomasima), drugi su se zalagali za sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom, za teritorijalnu cjelokupnost hrvatskog naroda; oni su sačinjavali Narodnu stranku (i prozvani su narodnjacima). Najizrazitija stranačko-politička suprotstavljanja u tom smi-

²⁴ I. Kukuljević Sakcinski, Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine, Zagreb, 1857, 82–83.

²⁵ Isto, 88.

²⁶ V. Kojaković, Kuće dubrovačke vlastele i pučana u Župi, č. »Dubrovnik«, br. 6/1978, 6.

²⁷ Pozor, br. 7, Zagreb, 1860, 1.

²⁸ Glasnik dalmatinski br. 87, Zadar, 1860., 1–2.; Pozor br. 20/1860, 1.

slu dolazila su do izražaja u sjedištima četiriju dalmatinskih okruga: u Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru. Već u početnom tijeku tih suprotstavljanja moglo se zapaziti da u sjedištima dvaju okruga – u Zadru i Splitu prevladavaju autonomasi po svojoj glasnosti i političkom utjecaju. U sjedištima ostalih dvaju okruga – u Dubrovniku i Kotoru – prevladavali su narodnjaci.

Iako je car pristao da se predstavnici Dalmacije uključe u rad Banske konferencije u Zagrebu, čak je naveo i njihov broj – 21, ti predstavnici, koji su bili i izabrani, nisu pošli u Zagreb zbog raznih pritisaka (odgovaranja, prijetnji i sl.). U tim pritiscima naročito je bio zapažen angažman dalmatinskog namjesnika Lazara Mamule i okružnih poglavara, po čemu se moglo zaključiti da to oni ne čine samoinicijativno, već po instrukciji iz Beča. Vladajući vrhovi u Beču nisu željeli da se hrvatske zemlje ujedine, jer bi to ujedinjenje ojačalo Hrvate kako u njihovim otporima, tako i u njihovim daljnjim težnjama. Tobožnja careva naklonost prema sjedinjenju Dalmacije sa banskom Hrvatskom, izražena u njegovu pismu hrvatskom banu Josipu Šokčeviću od 5. prosinca 1860., imala je samo političko-manevarski smisao. I car i središnja vlada smatrali su da rješenje tog pitanja treba razvlačiti, odlagati, te postupno kroz to stvoriti takav splet okolnosti da ono praktički postane nerješivo.

Tu političku igru bečkih vladajućih vrhova mnogi Hrvati u početku nisu gledali u tom njezinu pravom smislu. Željeli su vjerovati da je sjedinjenje, koliko potrebno, toliko i moguće. Dalmatinski su autonomasi, u sprezi s režimskim organima vlasti, nastojali da se uputi u Beč delegacija Dalmacije, koja bi zamolila cara da se pitanje sjedinjenja prepusti odluci Dalmatinskog sabora. Očito, bili su uvjereni da će izborni red za Dalmatinski sabor biti tako skrojen da će se u tom Saboru naći autonomaska većina.

U sjedištima južnodalmatinskih okruga – u Dubrovniku i Kotoru – narodnjaci su se suprotstavili odašiljanju dalmatinske delegacije u Beč, jer se nisu slagali sa zadaćom, kakva joj je bila namijenjena. Isticali su da u Dalmaciji postoje i drukčija mišljenja o pitanju sjedinjenja i da se ova mišljenja zalažu za neodložno sjedinjenje. Njihovim nastojanjem izabrane su dvije delegacije – jedna koja bi predstavljala Boku Kotorsku i druga koja bi predstavljala Dubrovačku općinu – sa svrhom da zajedno odu u Beč, zatraže prijem kod cara i obrazlože caru svoja stajališta o sjedinjenju. Bokeljska delegacija nije mogla poći u Beč zbog protivljenja tamošnjih organa vlasti. Dubrovačku delegaciju sačinjavali su Niko Veliki Pucić i Luigi Serragli²⁹. Njih je izabralo dubrovačko Općinsko vijeće na svojoj sjednici od 25. siječnja 1861.

N. V. Pucić i L. Serragli nisu imali jednake poglede na pitanje sjedinjenja Dalmacije sa banskom Hrvatskom (jedan je bio narodnjak, drugi autonomas). Kako nije bilo zgodno da se s tim svojim različitim pogledima zajedno pojave pred carem, L. Serragli je, kao autonomas, odustao od odlaska u Beč. Nakon toga u Beč je otišao sam N. V. Pucić.

Odlazeći iz Dubrovnika preko Trsta za Beč – u veljači 1861. – Niko Veliki Pucić je napisao priopćenje na talijanskom i hrvatskom jeziku, namijenjeno njegovim sugrađanima. To svoje dvojezično priopćenje dao je tiskati kako bi ono, kao tiskopis, došlo u ruke što većeg broja Dubrovčana. Okružnom poglavarstvu u Dubrovniku nije bilo po volji to Pucićevo javno priopćenje, pa je naredilo da se ono – kod koga se god nade – zaplijeni, a ljudi koji su ga dijelili da budu »kaznjeni novčanom globom«³⁰.

²⁹ S. Obad, *Otvoreno pismo Nika Velikog Pucića Dubrovčanima*, č. »Dubrovnik«, br. 3–4/1962, 92.

³⁰ Isto, 97.

Niko Veliki Pucić je tim javnim priopćenjem informirao svoje sugrađane o povjerenju koje mu je iskazalo Općinsko vijeće šaljući ga kao svoga odaslanika k caru u Beč i to »bez ikakvog detaljnijeg naputka«. On je stoga smatrao nužnim da dubrovačkoj javnosti predoči načela za koja će se zalagati. Ta načela temelje se na carevu pismu, upućenom 5. prosinca 1860. banu Šokčeviću. Car je u tom pismu izrazio da je sklon dopuštenju združenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom. A to njihovo združivanje pretpostavlja postojanje i njihova zajedničkog zemaljskog i izbornog reda, županijske samouprave i zajedničkog sabora. Nužno je da se u zemaljskoj upravi uvede hrvatski jezik, a gdje to nije moguće odmah – treba ga uvoditi postupno. Od sudaca treba neodložno zahtijevati da se služe hrvatskim jezikom u krivičnim istragama, da izvorno zapisuju izjave stranaka koje govore hrvatskim jezikom i da se sudi po tim izvornim izjavama, a ne po njihovim prijevodima. Ako bi u Dalmaciji došlo do saziva pokrajinske skupštine, koja bi se imala izjasniti o pitanju združenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom, dubrovačko i kotorsko okružje ne bi poslalo svoje odaslanike na tu skupštinu, već bi se o istom pitanju izjasnila na svojoj zasebnoj skupštini³¹.

Ukratko: Niko Veliki Pucić je želio ostvarenje hrvatske cjelokupnosti, uvođenje hrvatskog jezika i jedinstvenih propisa na cijelom hrvatskom prostoru, a bio je i protiv daljnje izoliranosti Dalmacije i daljnjeg zadržavanja stanja kakvo je bilo u Dalmaciji, a time i protiv dalmatinskog autonomaštva. Sve je to želio reći caru i rekao je, ali od toga nije bilo nikakve koristi. Jer, sve se odvijalo kako je odgovaralo Beču. A Beču je odgovaralo da Dalmacija dobije svoj zasebni pokrajinski Sabor kao najviši organ ograničene pokrajinske autonomije, te da i dalje ostane nesjedinjena s ostalim hrvatskim zemljama.

Vraćajući se iz Beča, Niko Veliki Pucić je svratio u Zagreb i tu se zadržao više dana. U Zagrebu je, družeći se ponajviše s Ivanom Kukuljevićem-Sakcinskim i zahvaljujući prvenstveno njemu, upoznao niz istaknutih djelatnika s područja i politike koji su blisko suradivali i sa đakovačkim biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom. Osjećao se kao svoj među svojim. Zauzimanjem tog kruga istaknutih Hrvata u Zagrebu Niko Veliki Pucić je bio tada izabran za građanina Zagreba i počasnog građanina Zagrebačke županije³².

Kako su se u to vrijeme odvijale pripreme za saborske izbore (u banskoj Hrvatskoj – za Hrvatski sabor, u Dalmaciji – za Dalmatinski sabor, u Istri – za Istarski sabor), hrvatski domoljubi iz Zagreba, u dogovoru s J. J. Strossmayerom, odlučili su da u znak povezanosti Dalmacije s banskom Hrvatskom izaberu kao zastupnike u Hrvatskom saboru barem neke istaknutije Hrvate iz Dalmacije. Tako su krajem ožujka i početkom travnja 1861. zastupnici u Hrvatskom saboru postali Dubrovčanin Niko Veliki Pucić – izabran u izborništvu slobodnih i kraljevskih gradova za grad Križevce³³, i Splitski Luka Botić – izabran u izborništvu županija u Virovitičkoj županiji za kotar đakovački³⁴. Niko Veliki Pucić, postavši zastupnikom grada Križevaca, bio je tada izabran i za počasnog građanina toga grada³⁵.

³¹ Isto, 94–95.

³² N. Pucić, Mom bratu Medi Puciću u Dubrovniku, Pozor, br. 69/1861, 1.

³³ H. Sirotković, Izborni red za Sabor od 1861. godine i provođenje izbora, Rad JAZU, knj. 347, Zagreb, 1967, 266.

³⁴ Dok je N. V. Pucić uključen u Hrvatski sabor izravno iz Dalmacije (kao čovjek trajno nastanjen u Dalmaciji – u Dubrovniku), L. Botić je u to vrijeme živio u banskoj Hrvatskoj (bio je zaposlen u upravi vlastelinstva Đakovačke biskupije u Đakovu).

³⁵ H. Sirotković, n. d., 242.

Da nije kandidiran i izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru, Niko Veliki Pucić bio bi vjerjatno kandidiran i izabran za zastupnika u Dalmatinskom saboru. Jer, u dubrovačkom narodnjačkom krugu on je bio najistaknutiji aneksionist i smatran je vodom dubrovačkih aneksionista (narodnjaka). Izbori za Dalmatinski sabor donijeli su rezultat kakav su priželjkivali vladajući vrhovi u Beču. Autonomasi su imali većinu (sa 29 zastupničkih mandata), dok su narodnjaci ostali u manjini (sa 12 zastupničkih mandata)³⁶.

Među zastupnicima, izabranim na tim saborskim izborima 1861., u dubrovačkom su okružju prevagu imali narodnjaci. Od pet zastupnika tog okružja tri su bili narodnjaci, a dva autonomasi. Narodnjački zastupnici izabrani su u kuriji veleposrednika (Miho Klaić, Marin Đorđić) i u kuriji vanjskih seoskih općina Dubrovnik – Cavtat (Juraj Pulić). Autonomasi zastupnici izabrani su u kuriji gradova za grad Dubrovnik (Ivan Radmilli) i u kuriji trgovačko-obrtničkih komora za Dubrovnik i Kotor (Luigi Serragli)³⁷. S takvim izbornim rezultatom, što se tiče dubrovačkog područja, Niko Veliki Pucić bio je zadovoljan.

Sudjelujući u radu Hrvatskog sabora u Zagrebu, počev od njegova otvaranja 15. travnja 1861. i dalje, Niko Veliki Pucić se više ili manje zbližio s mnogim zastupnicima (od kojih spominjemo samo neke kao što su Josip Juraj Strossmayer, Ivan Kukuljević-Sakcinski, Matija Mrazović, Ivan Mažuranić, Franjo Rački, Ljudevit Vukotinić, Andrija Brlić, Dragojlo Kušlan, Luka Botić, Miroslav Kulmer, Ambroz Vranyczany). Kako je tijekom saborskih rasprava dolazilo do različitih pojedinačnih i grupnih stavova o raznim pitanjima, a ponajviše za rasprave o odnosima Trojednice s Ugarskom i Austrijom, pa je u vezi s tim vrlo izrazito dolazilo i do stranačke diferencijacije, Niko Veliki Pucić je pripadao Strossmayerovu istomišljeničkom krugu.

Taj krug (koji će biti osnivač Narodne stranke u banskoj Hrvatskoj) smatrao je »da zbog događaja 1848. prestala svaka (zakonodavna, administrativna i sudska) sveza između Ugarske i Hrvatske«, ističući pritom da Ugarsku i Hrvatsku još jedino povezuju »ličnost zajedničkog vladara i krunidba«. No taj krug je ipak pristajao i predlagao da Hrvatska »stupi u realniju uniju s Ugarskom, ali tek onda kad Ugarska pravovaljano prizna samostalnost i neovisnost Hrvatske te njezinu teritorijalnu cjelokupnost«³⁸.

Za tog saborskog zasjedanja u Zagrebu Niko Veliki Pucić je s posebnim interesom pratio rasprave o pitanju sjedinjenja Dalmacije sa banskom Hrvatskom. O tom pitanju govorili su mnogi zastupnici kao npr. Franjo Rački, Stjepan Pavleković, Julio Janković, Mato Mesić, Miroslav Kraljević, Stjepan Hrvoić, Luka Botić, Ljudevit Slamnik, Andrija Brlić, Antun Jakić i drugi³⁹. Veoma žive i zanimljive rasprave za tog zasjedanja vodene su i oko pitanja odašiljanja odaslanika Hrvatskog sabora u Carevinsko vijeće u Beč. Prema temeljnom zakonu o zastupanju carevine od 26. veljače 1861., zajednički državni parlament zvao se Carevinsko vijeće (Reichsrath). Taj je parlament imao dva doma: Zastupnički dom i Dom velikaša. U Zastupničkom domu bilo je 343 zastupnika, odaslanih iz zemaljskih sabora. Kraljevina Hrvatska i Slavonija odašiljale su 9, Kraljevina Dalmacija 5, Markgrofovija Istra (zajedno s Goricom, Gradiškom i Trstom) 6. Veće zemlje odašiljale su veći broj odaslanika (zastupnika). Tako npr. Kraljevina Ugarska odašiljala je 85,

³⁶ I. Perić, Dalmatinski sabor 1861–1912 (1918), Zadar, 1978, 62.

³⁷ Isto, 215–216.

³⁸ A. Szabo, Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860–1873, I, Zagreb, 1987, 26.

³⁹ V. Bogdanov, Borba za ujedinjenje s Dalmacijom u Hrvatskom saboru iz godine 1861., Zadrarska revija, br. 4–5/1961, 281–287.

Kraljevina Češka 54, a Markgrofovija Moravska 22 odaslanika (zastupnika)⁴⁰. Hrvatski sabor nije želio poslati svoje odaslanike u bečko Carevinsko vijeće, pa je zbog toga bio i raspušten 8. studenog 1861⁴¹.

3.

Živeći u Dubrovniku, Niko Veliki Pucić se najviše družio s dubrovačkim narodnjacima, među kojima su se krajem 1860. i tijekom 1861. naročito isticali Marinica Đorđić, Antun Drobac, Rafo Pucić, Pero Budmani, Medo Pucić, Vlaho de Giulli, Pero Čingrija, Lovro Kukuljica, Stjepan Skurla. Pratio je on i nastojanja Đura Pulića i Miha Klaića, dvojice Dubrovčana koji su živjeli u Zadru i tamo se isticali kao veoma utjecajni narodnjački prvaci. Sve više je saznavao i o javnom djelovanju Mihovila Pavlinovića iz Podgore, te Vida Morpurga i Kosta Vojnovića u Splitu. U 1862. dalmatinska Narodna stranka je ojačala, jer su u toj godini utemeljena njena važna uporišta u Zadru – glavnom gradu Dalmacije: pokrenut je list »Il Nazionale« (pod uredništvom Natka Nodila), započeo je rad Matice dalmatinske (pod predsjedništvom Božidara Petranovića), a pristupilo se i osnivanju čitaonica sa svrhom da one budu okupljališta narodnjaka.

U Dalmaciji nije bilo lako djelovati kao narodnjak zbog raznih autonomaških pritiska. A ti pritisci bili su vrlo moćni, jer se sva birokracija iz organa vlasti nalazila u redovima Autonomaške stranke. Inače, struktura te stranke bila je vrlo šarolika. Pišući Ivanu Kukuljeviću-Sakcinskom o tim autonomaškim pritiscima i o načinu djelovanja autonomaša u Dubrovniku, N. V. Pucić je isticao: »Ovdi u Dubrovniku hrvatska stranka strada pod gnjetom poturica pseudo-talianskiah. Ja sam uvjeren da oni u srcu ne klanjaju se drugom svecu nego novcima. A vi vrlo dobro znate da u puku osiromašenu i bez ikakve materialne budućnosti lako je prokrčiti cestu prospajućij pare. Ovi pseudo-taljani zavezali su se i s policijom i radu skupa, ali to je znak da oni nijesu ni liberalci ni taljani, nego puko oruđe moralne one sile koja je fizično Vas ranila«. Mi ipak – kazao je dalje N. V. Pucić – pred svim tim ne zdvajamo, već se »uzdamo u mladi naraštaj i u druge znakove pokreta, ter možemo kliknuti – eppur si muove«. Bio je zadovoljan startom »Il Nazionala«. Naveo je da je taj narodnjački list »uzeo mah i u Dalmaciji i u Italiji«. Pojedine članke iz tog lista prenose i u »najprviem dnevnicim talijanskim«. Molio je Kukuljevića da netko iz Zagreba »od narodnieh ljudi«, a takvih je »mnoštvo u Zagrebu«, postane dopisnik »Il Nazionala«. Jer, to je potrebno. Dopisničke izvještaje treba slati u Zadar, ili Natku Nodilu, uredniku »Il Nazionala«, ili Mihu Klaiću, poznatom »domoljubitelju«⁴².

»Il Nazionale« su izdržavali dioničari. U 1862. imao je 78 dioničara, a vrijednost svake dionice iznosila je 100 fiorina⁴³. Niko Veliki Pucić bio je kupac jedne dionice⁴⁴. On je

⁴⁰ Glasnik Dalmatinski br. 20/1861, 2.

⁴¹ A. Szabo, n. d., 27.). S tim raspuštanjem Hrvatskog sabora u Zagrebu prestao je i zastupnički mandat Nika Velikog Pucića u tom saboru.

⁴² N. V. Pucić – I. Kukuljeviću, Dubrovnik 14. V 1862., u: J. Lučić, Pisma Meda i Nika Velikog Pucića Ivanu Kukuljeviću, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku sv. II/1953, 392–393.

⁴³ B. Zelić-Bučan, Poteškoće financiranja »Narodnog lista« (1862–1873), Izdanje Historijskog arhiva u Splitu, sv. 5, Split 1965, 206.

⁴⁴ Taj svoj dionički ulog od 100 fiorina nije nikad naplatio kao što nije nikad naplatio svoj ulog od pola dionice (50 fiorina) ni njegov brat Medo. – Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština Gaje Filomena Bulata, XV–34/I–36 c: Iskaznica dioničara »Narodnog lista«.

potpomogao i Maticu dalmatinsku, koja je imala zadatak da na hrvatskom jeziku izdaje književna i poučna djela za puk⁴⁵. A vrlo aktivno sudjelovao je i u osnivanju Narodne štionicice u Dubrovniku, koja je otvorena 15. prosinca 1863.⁴⁶. Ta je Štionica izabrala Josipa Jurja Strossmayera za svog prvog počasnog člana. Strossmayer je, kao mecena mnogih hrvatskih društava kojima je bila svrha gajenje prosvjete, kulture i umjetnosti, dao svoj novčani prilog i dubrovačkoj Narodnoj štionici u iznosu od 400 fiorina.

Dubrovačka Narodna štionica je organizirala svoju aktivnost kao i ostale takve čitaonice u Dalmaciji: primala je razne tuzemne i inozemne novine, koje su – kao i knjige nabavljene kupnjom ili dobivene poklonima – čitane u njenim prostorijama. U tim prostorijama održavani su i stranački sastanci, predavanja, izložbe, koncerti, kao i plesne zabave. Povrh toga, a što ju je razlikovalo od ostalih čitaonica, ona je imala u svom djelatnom planu i izdavanje jednog »zabavnika« koji bi izlazio jedanput godišnje. Kao član Štioničine uprave, Niko Veliki Pucić pisao je svom prijatelju Baltazaru Bogišiću⁴⁷ kako je Štionica uspješno započela radom i što se poduzima u pripremi njezina »zabavnika«. Na to mu je Bogišić sa zadovoljstvom odgovorio: »Mnogo mi je milo čuti da je čitaonica dobro pohodena, to je znak da i u našem španjolskom Dubrovniku počeo se otrešati od sna duhovi; daj bože da jopet ne zadrijemlju. Vrlo je krasna idea izdavati jedan zabavnik, ali se bojim da i to ne će u nas dulje trajati neg je 'Dubrovnik'⁴⁸ trajao. Što se mene tiče puno sam kako i sami znate natovaren i pretovaren poslima, ipak bi nastojao za početak i ja kakav člančić«⁴⁹.

Kulturna i politička aktivnost dalmatinskih narodnjaka stalno je bila ometana od organa vlasti. Neobuzdana moć režimske, autonomaške birokracije u upravnim organima, kao i odviše kruta centralistička politika Schmerlingove vlade, stvarali su nezadovoljstvo i među pojedinim liberalno orijentiranim autonomaškim zastupnicima u Dalmatinskom saboru (prvenstveno onima iz splitskog autonomaškog kruga). Kad je u proljeće 1864. u Dalmatinskom saboru došlo do suradnje između narodnjaka i liberalnih autonomaša, koja se očitovala i u sve jedinstvenijoj kritici pokrajinske i središnje vlade, Dalmatinski sabor je 6. travnja 1864. bio raspušten. Za saborskih izbora, održanih u Dalmaciji u drugoj polovici kolovoza 1864., režimski organi su poduzeli sve moguće mjere pritiska kako bi onemogućili izbor zastupničkih kandidata Liberalnog saveza (koji su sačinjavali narodnjaci i liberalni autonomaši), te osigurali izbor što većeg broja autonomaša-vladinovaca. Što su željeli, to su tim pritiscima i postigli. U novom saborskom sastavu našlo se 28 autonomaša-vladinovaca, te samo 9 narodnjaka i 4 liberalna autonomaša⁵⁰. Gotovo u svim izborništva za vrijeme tih izbora bili su aktivni ne samo birokracija iz raznih administra-

⁴⁵ P. Karlić, Matica dalmatinska, Zadar 1913, 52.

⁴⁶ I. Perić, Društveno-politička i kulturna djelatnost Narodne štionicice u Dubrovniku (1863–1887), č. Dubrovnik br. 2/1864, 50.

⁴⁷ Kad je Niko Veliki Pucić spoznao bistrinu, intelektualnu znatiželju i darovitost mladog Baltazara Bogišića, Cavtačanina, potaknuo ga je da se školuje i pritom mu je u početku znatno pomogao. Mnogi su zbog toga kasnije, cijeneći Bogišića kao pravnika i znanstvenika, isticali da je N. V. Pucić zaslužan što je izveo Bogišića iz anonimnosti, usmjerio ga i tim usmjerenjem doprinio da je Bogišić postao poznat nadaleko. A i sam Bogišić je priznavao da mu je N. V. Pucić mnogo i sudbonosno pomogao u mladosti, te mu je za to ostao trajno zahvalan.

⁴⁸ Odnosi se na raniji godišnjak »Dubrovnik, cviet narodnog književstva«, koji je pod uredništvom Matije Bana, izašao tri puta: za godine 1849, 1850. i 1851.

⁴⁹ B. Bogišić – N. V. Pucić, Beč 13. III 1864. – Znanstvena biblioteka u Dubrovniku. Rukopisi, korespondencija – br. 58.

⁵⁰ V. bilj. 36, isto, 62 i 83.

tivnih (državnih ili pokrajinskih) nadležstava, već i policija i žandari. Došlo je to do punog izražaja i u Dubrovniku i na dubrovačkom području. Niko Veliki Pucić nije uspio organizirati jači otpor narodnjaka, jer su se mnogi narodnjaci, izloženi šikaniranju, morali pasivizirati. Uslijed toga desilo se da su svih pet zastupničkih mandata u Dubrovniku i dubrovačkom kraju pripali autonomašima.

Dubrovčanin Miho Klaić, vođa dalmatinske Narodne stranke, mnogo je bio ogorčen zbog toga i ljutio se na svoje sugrađane-narodnjake. Činilo se da je i Dubrovnik postao »demoraliziran grad«, jer da su i neki dubrovački narodnjaci za tih saborskih izbora bili »štof policijskih agenata«. Ako je zaista bilo tako, onda – napisao je Klaić dalje: »Smatram se Tatarinom samo da se više ne nazovem Dubrovčaninom«⁵¹. A da je u Dubrovniku i dubrovačkom kraju bilo teško i nakon tih saborskih izbora vidjelo se po tome što je nastavljena hajka protiv narodnjaka u kojoj su, između ostalog, etiketirani i kao veleizdajnici. I Nika Velikog Pucića nazivali su veleizdajnikom, te su bunili i njegove kmetove protiv njega. Kako su braća Niko Veliki Pucić, Medo i Niko Mali Pucić (od puka nazivani: Škatići) željeli prodati svoja imanja u Konavlima, njihovi stranački protivnici odvrćali su zainteresirane kmetove od kupnje tih imanja. Ovako su – prema priopćenju Nika Velikog Pucića⁵² – govorili tim kmetovima: »Škatići su se arvali s kraljem pak ih je strah da ih ne satariše, ter hoće da bježu iz Dubrovnika. Ne pustite se prevarit, oni će bit usilovani dat vam i kuće i baštine za komad kruha«.

Saborski izbori iz 1864. ostali su u Dubrovniku u lošoj uspomeni. Pokazali su da su režimske snage odlučne primijeniti svaki oblik pritiska samo da bi postigle što žele. To isto se moglo očekivati i za prvih općinskih izbora u Dalmaciji 1865. Jer, režim je nastojao pošto-poto da što veći broj općina i dalje ostane u autonomaškim rukama. Predviđajući što bi se sve moglo nepoželjno desiti ako bi odlučnije istupili protiv tog režimskog stava, Niko Veliki Pucić i njegovi istomišljenici iz kruga dubrovačkih narodnjaka (a to su bili uglavnom plemići i intelektualci) odlučili su da ne izadu na izbore, da ih bojkotiraju⁵³. Pobjeda je tako, bez prave političke borbe, pripala autonomašima. Autonomaš Vice Vuletić, koji je i dotad bio dubrovački općinski načelnik, ostao je i dalje na toj dužnosti.

Niko Veliki Pucić je u 1865. bio predsjednik Narodne štionice⁵⁴. Na toj predsjedničkoj dužnosti nalazio se i 1866⁵⁵. Uz sve ostale brige, koje mu je nametala ta dužnost, imao je zadaću da pripremi i uredi zabavnik. Nije bilo lako naći ni tiskaru koja bi obavila tisak

⁵¹ M. Klaić – R. Arneriju, Zadar 3. IX 1864. – I. Grgić, Klaićeva pisma Rafi Arneriju, Zadarska revija br. 4–5/1861, 301.

⁵² N. V. Pucić – B. Bogišiću, Dubrovnik 10. XI 1864., u: N. Beritić, Iz korespondencije Nika Velikog Pucića (Prilozi građi za historiju narodnog preporoda u Dalmaciji), Arhivski vjesnik, III, Zagreb 1960, 101.

⁵³ D. Foretić, Borba za ponarodivanje općina u Dalmaciji, (1865–1900), u: Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb 1969, 108.

⁵⁴ Prema Ustavu Narodne štionice u Dubrovniku, odobrenom od dalmatinskog Namjesništva u Zadru 11. V 1863, uprava štionice – koju su s mandatom od godinu dana sačinjavali predsjednik, zamjenik, tajnik, knjižničar i urednik zabavnika – birana je svake godine na dan koji je podsjećao na početak štionice. A početak rada štionice bio je 15. XII 1863. Prema tome, jednogodišnji mandat uprave (a u njenom sklopu i predsjednika) trajao je od 15. XII tekuće do 15. XII slijedeće godine. U tom mandatu N. V. Pucić bio je izabran za štioničina predsjednika 15. XII 1864. Vidljivo je to i iz njegova pisma od 29. XII 1864., koje je pisao B. Bogišiću (v. bilj. 46, isto 53).

⁵⁵ N. V. Pucić – Fr. Račkom, Dubrovnik 22. VI 1866., u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 104.

i uvez zabavnika a da to ne bude odviše skupo. Niko Veliki Pucić se žalio početkom 1866. da je dubrovački tiskar Martechini zatražio »predračunom iznos, koji štionica nije mogla da plati«. Zbog toga je N. V. Pucić bio prisiljen »otucat se od vrata do vrata po Dalmaciji i Hrvatskoj« tražeći tiskaru koja bi, ne precijenjujući svoju uslugu, htjela »štampat Zabavnik«⁵⁶.

Kako je ponuda tiskare Antuna Zanonija u Splitu bila prihvatljiva, Niko Veliki Pucić je početkom ožujka 1866. odlučio da tisak zabavnika prepusti toj tiskari. Nadzor nad tiskom i brigu o korekturi povjerio je Josipu Buniću, Dubrovčaninu koji je u to vrijeme bio profesor Velike realke u Splitu. O tome je J. Bunić obavještavao B. Bogišića: »Zabavnik se počeo štampavat. Niko ti me Veliki naprtio dobro i š njim sam ti sad u čestom dopisivanju ko da se radi o kakvoj promjeni vlade«⁵⁷. Dok se zabavnik tiskao u Splitu, N. V. Pucić je iz Dubrovnika razlašljao pisma svojim znancima i prijateljima, moleći ih da se pretplate na zabavnik i da nadu još kojeg pretplatnika. Između ostalih, tako je pisao i Franji Račkom, očekujući od njega da u krugu svojih »prijatelja i poznanaca« sakupi nekoliko predbrojnika⁵⁸.

Prvi broj štioničina zabavnika, koji je N. V. Puciću zadavao dosta brige, izašao je iz tiska krajem 1866. Puni naslov te publikacije glasio je: »DUBROVNIK. Zabavnik Narodne štionice dubrovačke za godinu 1867«⁵⁹. Naziv zabavnika imenom grada Dubrovnika bio je potaknut značenjem koje Dubrovnik ima u vlastitoj, hrvatskoj i uopće europskoj povijesti. Kad se kaže Dubrovnik – odmah se nameću činjenice o njegovoj bogatoj književnoj, likovnomjetničkoj, glazbenoj, znanstvenoj, gospodarskoj, državnoj i diplomatskoj prošlosti; odmah se nameću stvaralačka djela i poticaji za stvaralaštvo. Smisao je tog naziva razložen i svrhovit. Izlazak prvog godišta zabavnika »Dubrovnik« imao je popriličan odjek. Njegov izlazak bio je predmet i jednog opsežnog onodobnog novinskog članka. U tom članku bilo je mnogo pohvala, kao i poticaja da se taj zabavnik i dalje izdaje⁶⁰.

Iako je Niko Veliki Pucić tijekom 1865. i 1866. godine bio ponajviše vezan za nastojanje oko unapređivanja rada dubrovačke Narodne štionice i izdavanje njezina zabavnika, njegovu pažnju stalno su privlačila politička zbivanja, kako ona koja su se događala u Dalmaciji, tako i ona koja su se dešavala u ostalim dijelovima Austrijske Carevine, pa i šire – u pojedinim državama Europe. Bio je nezadovoljan politikom germanizatorskog centralizma u Austrijskoj Carevini, koju je provodila Schmerlingova vlada i koja je, prigušujući otpore u Ugarskoj i Hrvatskoj, raspustila Ugarski i Hrvatski sabor još 1861. Znao je da se takva unutrašnja politika neće moći provoditi unedogled. Već 1865. mogli su se uočiti zaokreti u Beču koji su najavljivali politiku popuštanja. Smjena Schmerlingove vlade (1865.) vladom kojoj je bio na čelu Richard Belcredi bio je prvi povoljan znak u tom smislu. U banskoj Hrvatskoj održani su izbori za Hrvatski sabor. Mihovil Pavlinović, jedan

⁵⁶ N. V. Pucić – B. Bogišiću, Dubrovnik 7. I 1866., Bogišićeva biblioteka u Cavtatu. Korespondencija – br. XIX.

⁵⁷ J. Bunić – B. Bogišiću, Split 21. III 1866., Bogišićeva biblioteka u Cavtatu. Korespondencija – br. XX/1.

⁵⁸ V. Bilj. 55, isto, 104.

⁵⁹ Na 524 stranice (formata 23x16 cm) zabavnik »Dubrovnik« je donio niz književnih radova od Meda Pucića, Matije Bana, Mate Ivičevića, Ivana Augusta Kaznačića, Nikše Gradija i dr., nekoliko narodnih pjesama, nekoliko historiografskih radova, nekoliko prijevoda književnih djela (sa starogrčkog, sanskrita i talijanskog jezika), te na kraju Držićevu komediju »Dundo Maroje«.

⁶⁰ Nazionale (Zadar 1867) no. 46, 47, 51, 55, 69.

od najistaknutijih prvaka dalmatinske Narodne stranke, pisao je Strossmayeru uoči tih izbora da se među novim zastupnicima u Hrvatskom saboru nađu i neke ličnosti iz Dalmacije. Naveo je nekoliko pojedinaca koji bi mogli doći u obzir kao zastupnički kandidati. Među tim pojedincima istakao je i Nika Velikog Pucića⁶¹.

Nismo uspjeli utvrditi je li Niku Velikom Puciću 1865. bilo ponuđeno da ga se kandidira za zastupnika u Hrvatskom saboru. Premda je N. V. Pucić bio čovjek »velikog uma, znanja i srca«⁶², on u to vrijeme (1865.) ipak nije više bio ono što je u očima hrvatskih domoljuba u banskoj Hrvatskoj bio 1861. Jer, u početku hrvatskog narodnog preporodnog pokreta u Dalmaciji (1861) – kao dubrovački vlastelin iz veoma starog plemićkog roda, kao pristalica sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom koji se za to sjedinjenje zalaže i osobno kod cara, kao brat uvaženog pjesnika (bivšeg ilirca) i kao poznanik pojedinih uglednika iz kruga bivših zagrebačkih iliraca – on je u Zagrebu bio doživljavan kao najprominentnija ličnost dalmatinske političke scene. Međutim, s daljnjim razvojem hrvatskog narodnog preporodnog pokreta u Dalmaciji, u tom su pokretu svojom požrtvovnom aktivnošću stekli ne samo prepoznatljivost, već i istinsku vodeću ulogu drugi ljudi, kao što su npr. bili prof. dr. Miho Klaić i svećenik don Mihovil Pavlinović. Razumljivo je stoga što su oni – i kao veza između Dalmacije i banske Hrvatske izbili u prvi plan i što su 1865. izabrani kao zastupnici i u Hrvatski sabor. (Klaić je izabran u kotaru Severin, a Pavlinović u kotaru Đakovo)⁶³.

U 1865. došlo je do promjena i u vodstvu dalmatinskog Namjesništva: umjesto generala Lazara Mamule za novog je namjesnika imenovan general Franjo Filipović. Niko Veliki Pucić poznavao je generala Franju Filipovića, koji je na namjesničku dužnost u Zadru⁶⁴ došao s dužnosti komandanta garnizona u Dubrovniku⁶⁵. Pratio je N. V. Pucić sa znatiželjom i vanjskopolitički položaj Austrijske Carevine. Taj položaj u 1866. bio je naročito težak, jer su austrijsko-pruski i austrijsko-talijanski odnosi bivali sve konfliktiniji. Da bi prema Austriji bile moćnije, Pruska i Italija su 8. travnja 1866. sklopile vojno-politički savez i nedugo nakon toga povele rat protiv Austrije. U tom ratu pruska je vojska 3. srpnja 1866. porazila austrijsku vojsku u Češkoj – u mjestu Sadova kod grada Hradec

⁶¹ J. J. Strossmayer – Fr. Račkom, Đakovo 24. VI 1865. Korespondencija Rački – Strossmayer. Knjiga prva... Uredio Ferdo Šišić, Zagreb 1928, 31.

⁶² B. Cvjetković, Dubrovnik u našem političkom i kulturnom preporodu od 1861. do danas, Jubilarni broj Narodnog lista (Il Nazionale) 1862–1912, Zadar 1912, 70.

⁶³ A. Szabo, n.d. 46–47.

⁶⁴ Zadar je i za mletačke i za francuske i za prve i za druge austrijske uprave u Dalmaciji bio glavni grad Dalmacije. U njemu su djelovale sve »zemaljske« (pokrajinske) upravne i sudske ustanove. U tom je gradu djelovao i Dalmatinski sabor od njegova početka 1861.

⁶⁵ Namjesništvo je bilo »zemaljska« (pokrajinska) vlada, koja je djelovala prema nalogima središnje (državne) vlade iz Beča. Kao šef Namjesništva, namjesnik je u Dalmaciji bio istodobno i vojni i civilni poglavar. Imao je čin generala, a bio je odgovoran središnjoj vladi u Beču. Od svih austrijskih garnizona u Dalmaciji, u Dubrovniku je bio najveći garnizon. Ovaj je grad, s obzirom na susjednu mu Hercegovinu (koja se nalazila u sastavu Turske Carevine) i nedaleku Crnu Goru (u kojoj je bio jak utjecaj carske Rusije), imao sa stajališta Austrijske Carevine – važno strateško značenje. Komandanti garnizona u Dubrovniku obično su bili pukovnici pred unapređenjem u čin generala ili pak generali tek unapređeni u taj čin. S tog položaja premješteni su i na dužnost dalmatinskog namjesnika kao npr. August Tursky, Lazar Mamula, Gavrilo Rodić, Franjo Filipović, a kasnije i još neki. Tursky je službovao u Dubrovniku 1835–1837, Mamula 1850–1852, Rodić 1859–1862, a Filipović 1863–1865. (L'Epidauritano. Lunario Raguseo per l'anno 1900, Ragusa 1899, 52).

Karálové (njemački zvanog: Köninggratz), dok je talijanska vojska izgubila bitke na svom sjevernotalijanskom tlu u mjestu Custozza (24. lipnja) i na Jadranskom moru kod Visa (20. srpnja). Zbog vlastitih unutrašnjopolitičkih problema Austrija nije mogla dalje ratovati, te je pristala na za sebe nepovoljan mir, potpisan 23. kolovoza 1866. u Pragu, koji ju je obvezivao na istupanje iz Njemačkog saveza i ustupanje Mletačke oblasti Italiji.

Kao i ostali dalmatinski narodnjaci tako je i Niko Veliki Pucić smatrao da bi Austrija morala povući pouke iz tog rata. Jer, u pomorskoj bici kod Visa – kako je isticano i u narodnjačkom glasilu »Il Nazionale« – pobjedilo je austrijsko oružje prvenstveno zbog toga što su s njim rukovali dalmatinski Hrvati koji su tukući Talijane, branili svoju domovinu. Dalmatinskim narodnjacima teško je bila shvatljiva upornost austrijske politike, koja je u Dalmaciji favorizirala talijanaše na štetu Hrvata, ispuštajući iz vida sve očitije pokazatelje kako talijanaši žele i gledaju budućnost Dalmacije u sklopu Italije. Neki potezi namjesnika Franje Filipovića u narodnosnom interesu dalmatinskih Hrvata (od kolovoza 1866. i dalje) ukazivali su napokon na stanovite korekcije dotadašnje austrijske politike. Među narodnjacima u Dalmaciji očekivalo se da će te započete korekcije doći do izražaja i u predstojećim izborima za Dalmatinski sabor (početkom 1867.). Od pokrajinske i središnje vlade narodnjaci nisu namjeravali tražiti nikakvu pomoć. Jedino što su željeli, bilo je: da se vlast ne upliće u te izbore i da ne utječe na izborne rezultate. Pripremajući se za saborske izbore, dalmatinski su narodnjaci nastojali istaći svoje najistaknutije suborce kao zastupničke kandidate. Među takvim najistaknutijim ljudima u Narodnoj stranci bio je i Niko Veliki Pucić.

4.

Kandidatura Nika Velikog Pucića za zastupnika u Dalmatinskom saboru istaknuta je početkom 1867. u kuriji veleposeznika dubrovačkog okružja. U tom izborništvu on je bio i izabran⁶⁶. Pritisci, koje su režimski organi vršili na birače u prethodnim saborskim izborima (1864), nisu se ovaj put (1867) ponovili u istom opsegu i na isti način. Bilo je pojedinaca iz redova autonomaške birokracije koji su pravili kojekakve smetnje, prijetili i slično. Bilo je birača koji su, sjećajući se gorkih iskustava iz saborskih izbora 1864, bili znatno ustrašeni, te se nisu ni usuđivali žaliti ako im je uskraćivano pravo glasovanja. Među tim biračima bilo je i pojedinaca koji su glasali kako su im autonomaški moćnici sugerirali. Autonomaši su se podosta služili i korupcijom. Ipak, uza sve nezakonito i nevaljalo što se dešavalo u ovim saborskim izborima 1867, nije bilo onakvih brutalnosti kakve su bile očitovane za saborskih izbora 1864. Upravo zbog te blaže izborne atmosfere, lišene otvorenog upletanja organa vlasti, saborski su izbori 1867. protekli povoljnije za Narodnu stranku. Autonomaši su i dalje zadržali većinu (sa 26 zastupničkih mandata), dok su narodnjaci – kao opozicija – znatno postali jači (sa 15 zastupničkih mandata)⁶⁷. U dubrovačkom okružju, u kojem se biralo 5 saborskih zastupnika, narodnjaci su 1867, sa 3 izborena zastupnička mandata, imali prevagu.

Zasjedanje Dalmatinskog sabora s novim zastupničkim sastavom započelo je 18. veljače 1867. Na prvoj, inauguralnoj sjednici tog zasjedanja predstavljeni su predsjednik i potpredsjednik Sabora. Te saborske funkcionere nisu birali saborski zastupnici, već ih je imenovao car kao osobe svoga povjerenja. Za predsjednika Sabora imenovan je ponovno autonomaš

⁶⁶ V. bilj. 36, isto 87.

⁶⁷ Isto, 62.

Špiro Petrović, koji je tu dužnost obavljao i u prethodnom saborskom mandatnom razdoblju (1864–1867), a za potpredsjednika Sabora imenovan je narodnjak Niko Veliki Pucić.

U prethodnom saborskom mandatnom razdoblju (1864–1867) i predsjednik i potpredsjednik Sabora bili su autonomaši. U ovom saborskom mandatnom razdoblju, koje je započelo 1867, potpredsjednik je dakle bio narodnjak. U jednom svom pismu, pisanom iz Zadra početkom tog saborskog zasjedanja (1867), Niko Veliki Pucić je informirao svog prijatelja Bogišića da je postao »Vicepresidente della Dieta Dalmata« (potpredsjednik Dalmatinskog sabora), da se na toj dužnosti u prethodnom mandatnom razdoblju nalazio također Dubrovčanin – autonomaš Vice Vuletić, da narodnjaci imaju zastupničku većinu u kuriji vanjskih seoskih općina, koja ima pravo izabrati jednog prisjednika u Zemaljskom odboru⁶⁸, i da su izabrali za prisjednika Ivana Vrankovića, što je prvi put da se u tom organu nalazi jedan narodnjak otkad postoji Dalmatinski sabor. Nisu Nika Velikog Pucića oduševljavali ni njegova uloga saborskog zastupnika, ni njegova dužnost saborskog potpredsjednika. Želio je da mu što prije istekne mandat, pa je u tom istom pismu, zazivajući Boga, naglasio: »Daj Gospodine da mi se dočepat kraja!«⁶⁹

Baš tih dana, dok je Niko Veliki Pucić prisustvovao sjednicama Dalmatinskog sabora u Zadru (1867), tiskana je Bogišićeva knjiga »Pravni običaji u Slovena«, koju je njezin autor posvetio »Grofu Niku Velikom Puciću u Dubrovniku«. Vrativši se iz Zadra u Dubrovnik, Niko Veliki Pucić je – među prispjelim pošiljkama koje su mu stigle poštom – našao i tu knjigu. Pročitao je sa zadovoljstvom ne samo tiskanu posvetu u knjizi, već i ono familjarno, prijateljski, što mu je autor (Baldo Bogišić) svojeručno napisao na korici te knjige: »Nekadašnjem Niku Malomu za spomen na nekadašnju b...malu, cavtajsko prijeko, nekadašnju klasičnu kafu s skorupom i popečenijem fjelicam kruha, nekadašnje pivo u 'Drei Raben' itd. itd. šalje nekadašnji Baldo Mali«⁷⁰.

Zahvaljujući se Bogišiću na posveti i poklonu te knjige, N. V. Pucić mu je napisao: »Primio sam tvoje dielo i hvala ti na poklonu. Na taj način ti si spasio moje ime od zaboravi. Daj Bože da se Niko Veliki Pucić bude spominjati vazda kao prijatelj Baldov a nigda kao vicepredsjednik sabora Dalmatinskog. U zao čas se ja upertih u ove hajduke⁷¹, i vrag odnio Miha Klaića, Dum Lovru⁷², Rafa⁷³, i ostale prijatelje koji me ugnāše među ove živine⁷⁴, koji budući živine, ne mogu se usporedit sa zastupnicima izobražene Europe«⁷⁵.

Među političkim zbivanjima izvan Dalmacije, a koji su se ticali i Dalmacije, Niko Veliki Pucić je s osobitom pozornošću pratio nagodbenjačke kontakte između vodećeg političkog kruga iz Pešte (u kojem se najviše isticao Féréncz Deák) i vladajućih vrhova u Beču. U tim kontaktima sudjelovao je osobno i sam car (od jeseni 1866.). Glavnu ulogu

⁶⁸ Zemaljski odbor je izvršni organ Dalmatinskog sabora. Imao je 4 člana (prisjednika) i 4 zamjenika tih članova. Predsjednik Dalmatinskog sabora bio je ujedno i predsjednik Zemaljskog odbora.

⁶⁹ N. V. Pucić – B. Bogišiću, Zadar 19. II 1867., u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 105.

⁷⁰ Taj primjerak knjige, koji je Bogišić osobno poslao N. V. Puciću, nalazi se u knjižnici Histo­rijskog arhiva u Dubrovniku.

⁷¹ Odnosi se na autonomaške zastupnike u Dalmatinskom saboru.

⁷² Don Lovro Kukuljica, istaknuti narodnjak u Dubrovniku.

⁷³ Rafo Pucić, rođak (bratić, stričević) Nika Velikog Pucića, odvjetnik, istaknuti narodnjak u Dubrovniku.

⁷⁴ Odnosi se na autonomaške zastupnike u Dalmatinskom saboru.

⁷⁵ N. V. Pucić – B. Bogišiću, Dubrovnik 17. III 1867., u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 106.

u konačnom utvrđivanju i prihvaćanju austro-ugarskog nagodbenog dogovora imao je Ferdinand Beust, koji je od kraja listopada 1866. austrijski ministar vanjskih poslova, a od 7. veljače 1867. i predsjednik austrijske vlade. Zapažao je N. V. Pucić kako austrijsko-ugarski nagodbeni dogovori zaobilaze Hrvate, kako Hrvate nitko ne pita što oni misle i kako se nadvija sve veća opasnost od uvođenja austro-ugarskog dualizma na štetu ostalih, nenjemačkih i nemađarskih naroda u Habsburškoj monarhiji. Hrvatski sabor je, u vezi s tim, već 19. prosinca 1866., reagirao adresom u kojoj je isticao da Hrvatska jest i treba biti ravnopravan činilac u preustrojstvu Habsbuške monarhije, da nitko ne može računati s njenom obespravljenošću i potčinjenošću, te da njeni predstavnici neće sudjelovati u Ugarskom saboru. Kako je zasjedanje Hrvatskog sabora 9. siječnja 1867. bilo odgođeno, pitanje hrvatsko-ugarskih odnosa nije raspravljeno do kraja, ostalo je i dalje otvoreno za raspravu i za određivanje stavova Hrvatskog sabora.

U tom međuvremenu, 17. veljače 1867. sklopljen je austro-ugarski državopravni ugovor o dualističkom ustrojstvu Habsburške monarhije i podjeli vlasti u njoj. Sutradan nakon toga započeo je radom Dalmatinski sabor u Zadru. Narodnjački zastupnici su u svom zastupničkom klubu raspravljali i o austro-ugarskoj nagodbi⁷⁶. Kao saborska manjina nisu mogli nametnuti Saboru svoj stav o toj nagodbi, pa su pri kraju saborskog zasjedanja⁷⁷ odlučili da saborski potpredsjednik Niko Veliki Pucić u ime te manjine napiše izjavu i pravedobno je uputi Hrvatskom saboru uoči njegova ponovnog saziva.

Saznavši da je Hrvatski sabor sazvan za 1. svibnja 1867., Niko Veliki Pucić je u ime narodnjačke zastupničke manjine Dalmatinskog sabora napisao i potpisao tu izjavu u svom Dubrovniku »na Uzkrš 1867.« i odatle je poslao Hrvatskom saboru u Zagreb. U tom Saboru ona je pročitana na sjednici 11. svibnja 1867.

Evo što je N. V. Pucić istakao u toj izjavi: Zastupnička manjina Dalmatinskog sabora pažljivo prati što se zbiva u banskoj Hrvatskoj. Uređenje državnopravnih odnosa između Hrvatske i Ugarske i uopće položaj Hrvatske u Monarhiji životno su bitna pitanja za Hrvatsku. Adresa Hrvatskog sabora od 19. prosinca 1866. o tim pitanjima zaista je djelo »mudrosti« i kao takva ostat će »vjekoviti spomenik«, jer je podijelila »svakomu svoje: kralju što je kraljevo, narodu što je njegovo a našim susjedom ono što može biti zajedničko među nami bez povrede naše samobitnosti i cjelovitosti«. Dalmatinski narodnjaci priznaju da Hrvatska sa njenim sveukupnim teritorijem pripada »kruni sv. Stjepana« i žele da svi dijelovi hrvatskoga teritorija (dakle i Dalmacija) istodobno uđu »u vez« sa ostalim zemljama te »krune«, i da podjednako uživaju »ustavne slobode« koje bi ih sve zajedno »usrećile«. Zbog toga narodnjački zastupnici u Dalmatinskom saboru za zadnjeg saborskog zasjedanja nisu željeli sudjelovati u izboru odaslanika za Carevinsko vijeće (Reichsrath), jer smatraju da Dalmacija treba slijediti bansku Hrvatsku i svoju sudbinu vezati s njenom sudbinom. Ukratko: Dalmacija želi »uljezti u vez svete ugarske krune« zajedno s banskom Hrvatskom s tim da hrvatski narod, koji »hoće da uzdrži neoskvrnjenu

⁷⁶ Zaključili su da neće glasovati za izbor petorice dalmatinskih zastupnika u Carevinskom vijeću iz redova saborskih zastupnika. Oni na taj izbor nisu mogli utjecati svojom apstinencijom, jer su u Saboru autonomashi bili u većini, te su mogli izabrati (i izabrali su) koga su htjeli. Ali, ta apstinencija narodnjačkih zastupnika ipak je imala svoju političku važnost: iskazivala je njihov politički stav! A taj stav najbolje je iskazao zastupnik Kosta Vojnović na saborskoj sjednici prigodom izbora dalmatinskih odaslanika (zastupnika) u Carevinsko vijeće. On je rekao da narodnjački zastupnici (koji čine saborsku manjinu) neće glasovati za izbor tih odaslanika »u Carevinsko vijeće, u koje ne spadaju narodi istočnih kraljevina carevine«.

⁷⁷ To zasjedanje Dalmatinskog sabora trajalo je do 1. III 1867.

svoju osobnost«, ima »jednaka prava i jednake dužnosti kao što i Magjari«. U ovo doba »kad svi narodi ištu kako će sakupiti uda razstavljeni« hrvatski saborski zastupnici ne smiju nikome ustupiti »nijednoga pedlja od zemljišta Trojedne kraljevine«. Sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom moći će se definitivno dovršiti kad Dalmacija bude mogla »slobodno iskazati svoje želje«. Na kraju te izjave je naglašavano: »Braćo! Hrabrenošću, vjerom i postojanošću pobedit ćemo... Vaše bolesti i naše su bolesti, vaše pobjede i naše su pobjede.« Nema te »ljudske sile«, koja bi uspjela »da nas razstavi«⁷⁸.

Stajališta, iznesena u toj izjavi, Niko Veliki Pucić je na nešto drukčiji način, ali samo u ime svoje, iznio i u pismu koje je uputio Franji Račkom: »Vi ćete se spominjati, da (sam) ja 61. godine držao (da) samo s pomoćju Magjara mogu Hrvati dočepati se Dalmacije i dostignuti svoju cjelokupnost, i u toj točki nijesam se slagao ni s Vami, ni s Nj. Pre. Biskupom Đakovačkim«. Smatrao je i smatra da treba ukloniti prepreke »koje nas dijelu i cijepaju, i postići sjedinjenje«. Jer: »Kad budemo sastaviti jedno tjelo, kad se naša slavjanska krv bude slobodno liti po svijem živcima tega tijela, tad ćemo postati jaki i krepki, i moć otvoreno kazat svijetu naša prava, naše zahtjeve. Ali doklegod budemo slabi i razkomadani uvijek ćemo biti predmet poruga i činit će od nas komediju, kako danas čine. Politika ište da se u zgodno vrijeme štogod od prava popušti za moć poslije dobiti puno više. A vrijeme leti i valja sobom carstva i gradove... Ako sad po putu Magjara (koji baš u ovi mig tvore sunce i kišu u Austriji) Hrvati i Dalmatinci mogu se spojiti u jedno tjelo⁷⁹, pod krunom Svetoga Stjepana, ter ako za tu službu Magjari budu pitali od Hrvata da popušte štogod od onijeh prava, koje ipak više imaju *in potentia* nego *in actu*, moje je pokorno mnijenje da Hrvati ih budu zadovoljiti. Živalj slavjanski u zemljama podložnijem kruni Svetoga Stjepana tako je uzrastao da se već ne plaši pogibelji od strane Magjara koji, ni po broju, ni po razvitku, ni po okolnostima ne mogu se s nama ravnati. Ja bi, dakle, svijetovao (ne uzmite mi u grieh riječ) da se pogodite s Magjarima (i kroz kakve žrtvu) kad bi Magjarsko Ministarstvo moglo dobiti za Vas, od Nj. Vel. našega milostivoga Vladara, Dalmaciju. Ta bi odluka hasnila puno sjajnoj dinastiji⁸⁰... Povjestica nas uči kako Taliani, pošto postanu jaki, težu na ovu obalu Adrije. To su činili Rimljani, to Napulitanaci, to Mlečići... Kad bi magjarsko ministarstvo razumjelo korist našega dvora i sve države, ono bi moglo dovesti Nj. Vel.⁸¹da ukine sve prepone što se priječe našijem zahtjevima i pravima našijem. To bi bilo puno spasonosnije za našu stvar, nego čamiti za kakvu kombinaciju, od koje u našoj ruci neimamo nikakvoga traka... Ja se podpuno uzdam u Vaše prijateljstvo, poštovani gospodine, i držim da ćete Vi prostiti uzetu slobodu, ter je pripisati onemu čuvstvu domoljublja, koga ste Vi izgled, ali koga i ja gojim u srcu«⁸².

⁷⁸ V. Kisić, Listajući stare godišnjake..., Jubilarni broj Narodnog lista (Il Nazionale) 1862–1912, Zadar 1912, 101.

⁷⁹ Višestoljetna odvojenost sjeverne Hrvatske (banske Hrvatske) od južne Hrvatske (Dalmacije) učinila je svoje da su prema toj odvojenosti stvoreni i pojmovni nazivi – Hrvat (za Hrvate u bancskoj Hrvatskoj) i Dalmatinac (pod čime se podrazumjevalo: dalmatinski Hrvat). Hrvatski narodni preporod, započet u Dalmaciji od 1860/61, imao je zadatak da preporodi hrvatsku narodnu svijest u smislu da sadržaji te svijesti budu sastavljeni od punog osjećaja pripadnosti hrvatskoj nacionalnoj cjelini, da ta cjelina, u svom modernom obliku, uključi u sebe sve pripadajuće joj regionalne dijelove, i da se rukovodi svojom političkom mišlju, zasnovanoj na pravima na slobodu i samostalnost

⁸⁰ Jer, upozoravao je N. V. Pucić u tom dijelu ovog svog pisma, ujedinjena Italija namjerava zauzeti i Dalmaciju. Širenje Italije »na Istok« žele i dalmatinski autonomasi (talijanaši). Prema tome, i oni su neprijatelji Austrije.

⁸¹ Nj. Vel. = Njegovo Veličanstvo (tj. car).

⁸² N. V. Pucić – Fr. Račkom, Dubrovnik 10.V.1867, u: N. Beritić, iz korespondencije... (52), 106.

Nastojeći steći potrebna poznanstva među upravnim i političkim moćnicima u Beču, koja bi mu mogla biti od koristi pri zalaganju za razne interese Dalmacije, Niko Veliki Pucić je, kao saborski potpredsjednik, početkom rujna 1867. boravio u Beču. To se vidi i iz jednoga pisma S. Ljubiše, dalmatinskog zastupnika u Carevinskom vijeću, koji je iz Beča pisao: »Ovdje je Niko veliki«⁸³. Vrativši se iz Beča u Dalmaciju, N. V. Pucić je zapazio pojačanu aktivnost dalmatinskih autonomaša, koji su napadali sve poznatije ljude iz narodnjačkih redova, služeći se pritom kojekakvim klevetama i spletkama. Jednako tako nisu štedjeli ni namjesnika Franju Filipovića, kojemu su prigovarali da podupire narodnjake i narodnjačka nastojanja oko istisnuća talijanskog kao nastavnog jezika iz osnovnih i srednjih škola kako bi te škole bile pohrvaćene. Osvrćući se na tu autonomašku hajku protiv namjesnika Filipovića, N. V. Pucić se pitao: »Hoće li se ovaj moć uzdržat?« – i obrazlagao: »Strah me je er je benna. Nepozna svoj okoliš«⁸⁴.

Kao političar, N. V. Pucić je podosta razmišljao o političkim temama koje su privlačile njegovu pažnju. Njegova zainteresiranost za politiku vidljiva je i iz znatiželje što njegov prijatelj B. Bogišić misli o političkim zbivanjima: »Kad odgovoriš, posprdjaj štogod i o politici«⁸⁵.

Pripremajući se za slijedeće zasjedanje Dalmatinskog sabora, u kojem je namjeravao sudjelovati u debati o pohrvaćivanju škola, N. V. Pucić je zamolio Bogišića da mu pronađe i pošalje podatke koji su mu bili potrebni za tu debatu. »Čuo sam – pisao je N. V. Pucić – da Gjenara mjeseca⁸⁶ otvaraju se državni sabori, i slijediteljno i naš nesrećni Zardarski. Tu će se zametnuti borba o uvođenju narodnoga jezika u učione, i neizbježno će me dopanut briga učinit prediku«. U vezi s tim bili su mu potrebni statistički pokazatelji o broju analfabeta u Austrijskoj Carevini radi usporedbe »na kome stepenu stoji Dalmacija prama ostalim državam«. Posebno ga je interesiralo kako se kretalo stanje pismenosti stanovništva u Galiciji i to »u periodu od Josipa II. do Franje Josipa« i zatim »u periodu ustavanome do dan današnji«, te koliko je to stanje poboljšano uvođenjem poljskog i rusinskog jezika. Namjeravao je ukazati i na upotrebnost odnos talijanskog i latinskog jezika tijekom prošlosti i to konkretnim primjerima. Znao je da će Bogišić na prikupljanju tih podataka morati utrošiti poprilično i vremena i truda, pa mu je zbog toga, na kraju svoje zamolbe, u vedrom, prijateljskom tonu dopisao: »Bogme, kmete, evo ti dosta radnja na carini gosparevoj«⁸⁷.

Kako mu Bogišić nije u očekivanom vremenu dostavio podatke za koje ga je molio, N. V. Pucić mu je ponovno pisao. I u ovom pismu je želio ubaciti nešto šaljivo, čime bi »opravdao« Bogišićevu šutnju, te je kazao: »Baš imaš razlog, i ja vidu da je ludost toliku erudiciju bacat prid prace«⁸⁸. Svoje namjeravano izlaganje u Saboru odlučio je svesti u uži okvir. »Ograničit ću se samo na statistiku analfabeta po državama Austrijskijem na *date* o Galiciji, koja mi se čini sam primjer sličan Dalmaciji i na kronologiju vremena kad su jezici pučki zauzeli mjesto latinskoga u školam Europejskim«⁸⁹.

⁸³ S. Ljubiša – M. Pavlinoviću, Beč 8.IX.1867, u: A. Palavršić – B. Zelić, Korespondencija Mihovila Pavlinovića, Split 1962,72.

⁸⁴ N. V. Pucić – B. Bogišiću, Dubrovnik 18.IX.1867, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 108.

⁸⁵ Isti – istome, Dubrovnik 1.XI.1867, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 108.

⁸⁶ Odnosi se na mjesec siječanj – tal. *gennaio*.

⁸⁷ N. V. Pucić – B. Bogišiću, Rijeka Dubrovačka 29.XI.1867, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 109.

⁸⁸ Odnosi se na zastupnike saborske autonomaške većine.

⁸⁹ N. V. Pucić – B. Bogišiću, Rijeka Dubrovačka (1867), u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 109.

Autonomaške spletke, uperene i protiv namjesnika Filipovića, imale su za posljedicu da je on krajem srpnja 1868. bio razrješen te dužnosti na vlastiti zahtjev. Za novog dalmatinskog namjesnika tada je postavljen general Ivan Wagner, koji je, u skladu s dobivenim nalogima u Beču, pooštrio odnos prema narodnjacima radi njihova protivljenja dualističkom ustrojstvu Habsburške monarhije. Austro-ugarskom nagodbom iz 1867. Dalmacija je pripala austrijskom dijelu Monarhije, što je pitanje sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom učinilo bezizglednim. Ta bezizglednost ostala je i nakon sklapanja hrvatsko-ugarske nagodbe 1868, iako je po ovoj nagodbi Dalmacija smatrana dijelom Trojedne kraljevine. Zbog toga, kao i zbog mukotrpnosti njihove borbe za pohrvaćivanje škola i općina u Dalmaciji, mnogi su dalmatinski narodnjaci – a među njima i N. V. Pucić – bili veoma razočarani.

Iako je bio potpredsjednik Dalmatinskog sabora, i inače s velikim ugledom, Niko Veliki Pucić je osjećao koliko je i uza sva nastojanja nedjelotvoran, koliko ima malo utjecaja da bi više pomagao svom Dubrovniku i svojoj Dalmaciji. Zbog tog osjećaja nedjelotvornosti i nemoći on se u rujnu 1869. odrekao potpredsjedničke dužnosti u Dalmatinskom saboru. Htio se odreći i zastupničke časti, ali su ga prijatelji, stranački suborci, uspjeli odvratiti od te nakane. (»Odrekao sam se od Vicepresjedništva a od lasi što se ne odrekoh i od poslaništva. Ali oko mene na gomile prijatelji i poznanici da mi izbiju tu iz glave. Za sad pogodilo sam im, ali ne znam kolikoću trajati još u ovome mnjenju. Poću u Zadar za jednu sedmicu pak ću natrag«)⁹⁰.

Taj odlazak N. V. Pucića u Zadar bio je odlazak na zasjedanje Dalmatinskog Sabora, koje je trajalo od 2. do 19. listopada 1869. Kako je njegova ostavka uvažena, za novog saborskog potpredsjednika imenovan je Luigi Serragli, autonomaš. Tako su ponovno i saborski predsjednik i saborski potpredsjednik bili autonomaši. Prisustvujući saborskim sjednicama kao zastupnik, N. V. Pucić je bivao sve ogorčeniji zbog ponašanja autonomaške saborske većine, koja je svaki zahtjev iz narodnjačkih redova odbacivala. U takvoj atmosferi, suočen s uzaludnošću vlastitih nastojanja, on je s rezignacijom ocjenjivao svoje zastupničko djelovanje u Zadru: »tučem vodu u mortaru«⁹¹.

Wagnerovo namjesnikovanje s izrazitim osloncima na autonomaše i u interesu autonomaša izazvalo je mnoga nezadovoljstva, među kojima i pobunu u Krivošijama iznad Boke Kotorske, koja se nije dala lako ugušiti. Wagner je smijenjen, a umjesto njega imenovan je general Gavriilo Rodić. Kako Rodić nije odmah mogao preuzeti tu svoju novu dužnost, za privremenog voditelja namjesničkih poslova u Dalmaciji imenovan je Josip Fluck. U vezi s tim promjenama Niko Veliki Pucić je pisao: »Imamo dakle u Dalmaciji Fluka?... Još nije amo Rodića. Hoće li njegova zadaća biti prosto militarna, oli i militarna i državna?«. Poznavajući Rodića – za kog je kazao da je »jedan od najodličnijih gjenerala što (ih) Austrija ima« – smatrao je »da će on lasno dospijet ovi strašni skandal Bokeljski«⁹².

Uza sve prepreke na koje su nailazili u svojim narodnosnim i gospodarskim težnjama, dubrovački su narodnjaci bili zadovoljni postignućima u 1869. godini. Te su godine pobijedili autonomaše u općinskim izborima i otada je dubrovačka općina u njihovim rukama⁹³. Od te je godine započelo pohrvaćivanje dubrovačke gimnazije⁹⁴. U toj je godini

⁹⁰ Isti – istome, Dubrovnik 26.IX.1986, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 110.

⁹¹ Isti – istome (Zadar 1869), u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 119.

⁹² Isti – istome, Dubrovnik 24.XII.1869, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 111.

⁹³ M. Foretić, Prelazak dubrovačke općine u narodnjačke ruke, č. »Dubrovnik« br.2/1967, 72.

⁹⁴ I. Perić, Dubrovačka gimnazija od ponarođenja do danas (1869–1969), Dubrovnik 1969, 22.

osnovano i započelo radom dioničko Dubrovačko pomorsko društvo, koje je poslovalo s jedrenjacima velike obalne plovidbe⁹⁵. Ono je oživjelo i rad dubrovačkih brodograditelja osnivanjem novog, velikog brodogradilišta u Gružu. To se brodogradilište nalazilo kraj dvorca Nika Velikog Pucića, u kojem je on stanovao i sa čije je tarace svakodnevno mogao promatrati rad marljivih brodograditelja.

5.

Kad su 1870. bili raspisani novi izbori za Dalmatinski sabor Niko Veliki Pucić nije želio da ga kandidiraju za saborskog zastupnika. Bilo je upornih nastojanja da prihvati kandidaturu, ali je on isto tako uporno ostao pri svojoj odluci da se više ne pojavi u Zadru kao saborski zastupnik. Narodnjaci su u ove izbore ulazili s nadom da će pobijediti. Računali su ponajprije na potpuniju nacionalno-političku osvještenost birača, a potom i na izjavu pokrajinske i središnje vlade da sa strane vlasti neće biti nikakvih pritisaka ni upletanja, osim u slučajevima kad bude trebalo zaštititi zakonitost. Izborna pobjeda pripala je narodnjacima. Oni su prvi put nakon desetgodišnje političke borbe postali saborska većina (sa 26 zastupničkih mandata)⁹⁶. Kako je predsjednik Sabora imenovan iz redova saborske zastupničke većine, očekivalo se da će novim saborskim predsjednikom postati netko od najuglednijih narodnjačkih zastupnika kao što su npr. bili Miho Klaić, Mihovil Pavlinović ili Kosto Vojnović. Međutim, suprotno tom očekivanju, car je imenovao za predsjednika Dalmatinskog sabora Stefana Ljubišu.

Saznavši za to imenovanje Niko Veliki Pucić je, kao i mnogi drugi dalmatinski narodnjaci, bio iznenađen, te je s čuđenjem reagirao: »Eto Ljubiše, koji sto puta je dostojno da mu bace zanjicu na vrat, posto je presidente della dieta Dalmata⁹⁷, Cavaliere della Corona di ferro⁹⁸, Notajo residente a Cattaro⁹⁹ (bez biti prošo ikakvu pratiku) i, kako mi se svagja, možda dočeraće i do governatura od Dalmacije«¹⁰⁰.

Za vrijeme tih saborskih izbora 1870. autonomaši su, kao i ranije u takvim prilikama (1861, 1864, 1867), poticali kmetove po selima na neizvršavanje njihovih obveza prema vlasnicima zemlje – dubrovačkim plemićima, narodnjacima. Vidljivo je to i iz pisma N. V. Pucića, koje je pisao B. Bogišiću: »Ove godine Konavljani odlikovali su se ne puštavajući zapostate na zemlju, ne davajući ni uvjete, ni poklone, ni službu, ni ništa. Vlasti oli kilave, oli kupjene, ne davaju nam ikakvog srestva za imat svoje i mi smo ti baš u teferiću«¹⁰¹.

Prema mišljenju N. V. Pucića, iznesenom u istom pismu, Austriju je zahvatila »anarkija«. Ta se unutrašnja »anarkija« odražava i na njen vanjskopolitički položaj u tadašnjoj »uzkolebanoj Europi«. Austrija bi »imala veliku volju rijet svoju i potuč Prusiju«, ali za to »grogzje nije zdrelo«. Razmatrajući usput zbivanja u inozemstvu N. V. Pucić je rezonirao: »Boga ti čočē što se ovo čini od Francje? Ko se je mogo nadat da ona u trenučē

⁹⁵ I. Perić, Dubrovačko pomorstvo u 19. i 20. stoljeću, Dubrovnik 1984, 92.

⁹⁶ V. bilj. 36, isto, 62.

⁹⁷ Predsjednik Dalmatinskog sabora.

⁹⁸ Vitez željezne krune.

⁹⁹ Notar u Kotoru.

¹⁰⁰ N. V. Pucić – Bogišiću, Rijeka Dubrovačka 26.VIII.1870, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 111.

¹⁰¹ Isto, 111.

od oka ovako će sunovratat! Zaista Napoleon III može zavapit onu molitvicu, koju je Karlo I d'Anjou zavapio kad je izgubio Siciliju usljed Vespri Sicilijani i vidio gje mu gori brodovlje... Hoće li ga Bog uslišati, hoće li Napoleon sić polako? Kako se meni svagja poso, Napoleon ima još parangala u moru i nije njemu još ozvonilo. Čudim se kako Rusija ne svaća ovu prigodu za svoje namjere na Istoku. Ali nije spravna? To bi je opravdalo. Najgore uprtit se u poso kad nijesi se spravio. To je okušo Nikola 55. godine, to Napoleon III danas. No u ovo 15 godina mogla se je Rusija pripravit¹⁰².

I u slijedećem pismu, koje je pisao Bogišiću, N. V. Pucić se bavio pojedinim političarima i političkim zbivanjima. O dalmatinskom saborskom predsjedniku S. Ljubiši je kazao: »Ljubiša srb *puro sangue* striže s ušima i ide naprijed s vjetrom u krmi,... blago njemu. Tko umije, temu dvije!« U vezi s gubitničkim položajem Francuske u prusko-francuskom ratu 1871. Niko Veliki Pucić je sa zbunjenošću pitao: »Što kažeš o ovoj kazni Božijoj, koja je pala na Francju?« – i izjavio: »Meni je sve ovo smelo mozak i odbilo me sasvim od politike«. Vraćajući se svojim osobnim gospodarskim i zdravstvenim problemima on je priopćavao: »Ali k vragu politika. Konavljani neće davati dohotka a masline slabo resaju. To je ono što me tišti. Dok sam zdrav i nemam potrebe mogu pisat caru karissimo, ali kad bole kosti (...), to je grgje nego republica crvena«¹⁰³.

Razmišljajući o događajima u Dalmaciji i u banskoj Hrvatskoj tijekom 1871. N. V. Pucić je smatrao da se, po značenju, najviše ističu »adresa sabora Dalmatinskog i sunovrat Kvaternika«. U vezi s tim je pisao Franji Račkom: »Eto sabor Zadarski prosi u svoga kralja neka on zapovidi da Sabori Dalmacije i Hrvatske izaberu osobe, koje bi sastavile osnovu sjedinjenja. Nj. Vel. nema razloga za odbiti ovu molbu. Sam on Augustijevši probudi ovo pitanje godine 1860, a one prepone, koje su dosad rješenju tega pitanja na put stale, eto pale su. Dalmacija pita sjediniti se sa Hrvatskom, a Hrvatska se je pokazala dostojna da Nj. Vel. to pogodi i tako ispuni stare njezine zahtjeve«. A što se tiče pokušaja »prevrata u Ogulinskoj pukovnji« i pogibije Eugena Kvaternika, N. V. Pucić je zapažao kako taj događaj koriste Mađari i drugi neprijatelji Hrvata koji proturaju kojekakve svoje izmišljotine, govoreći »o revoluciji, o panslavizmu itd itd«¹⁰⁴.

Činilo mu se da je dobro što su u banskoj Hrvatskoj u takvoj situaciji »ljudi narodne stranke objelodanili lojalnost i vjernost Hrvata«. Isto tako činilo mu se da je dobro što su »graničari« pokazali »najtočniju poslušnost« i što »u Provincijalu nije prestala vladati tihoća i red«. Smatrao je da banovinska Narodna stranka i dalje ostaje na površini, jača nego što je dotad bila. »Ona sama – naglašavao je N. V. Pucić – sad prestavlja pred svijetom Hrvatsku, njezin barjak, barjak Hrvatske«. Uvjeren u to, molio je Račkog da mu javi »što su naumili učiniti gospoda vogje narodne stranke za poduprijeti adresu sabora dalmatinskoga«, naglašavajući pritom: »Bogme je sad vrijeme zgodnije nego je ikad bilo za sjediniti Dalmaciju sa posestrami državami!«¹⁰⁵

Pitanje sjedinjenja Dalmacije sa banskom Hrvatskom u uvjetima dualizma nije, međutim, bilo tako lako ostvarivo kako je to tada izgledalo N. V. Puciću. On je, želeći to sjedinjenje, polazio prvenstveno od te želje, zanemarujući stvarnost interesnih odnosa Austrije i Ugarske. Učvršćujući dualizam i Mađari i austrijski Nijemci su nastojali da dualistički ustroj Mo-

¹⁰² Isto, 111–112.

¹⁰³ N. V. Pucić – B. Bogišiću, Rijeka Dubrovačka 3.V.1871, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 112.

¹⁰⁴ N. V. Pucić – Fr. Račkom, Dubrovnik 27.X.1871, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 113.

¹⁰⁵ Isto, 105.

narnije bude što jači. Oni su takav ustroj i uspostavili kako bi, podijelivši vlast, lakše držali u potčinjenosti slavenske narode u Monarhiji. Niko Veliki Pucić je bio za ravnopravnost naroda, držeći da bi ta ravnopravnost više stabilizirala Monarhiju nego dualizam. Stoga je isticao: »ne razumijem za što u Austro-Ugarskoj toliko napadaju na Slavjane.«¹⁰⁶. Prema njegovu mišljenju Mađari nisu toliko jaki koliko misle da jesu. »Bjesnili, kako im drago, neće im trajat u dugo, nalikuju plamu lukjernice, koji zaplamta kad se ima udunut«¹⁰⁷.

Od veljače do srpnja 1873. Niko Veliki Pucić je bio izvan Dubrovnika. Putovao je po Italiji i zatim po Francuskoj. Imao je ozbiljne zdravstvene probleme, a i podosta brige oko svojih posjeda (ovaj put u Rijeci Dubrovačkoj). U vezi s tim je pisao: »Ništa mi ne ide za rukom. Eto sam bio stavio u Rijeci zapostata, koga sam glavom svojom doveo iz Luke (Šipanjske – I. P.), pak platio i skupo platio jednoga redovnika da ravna i pazi moje posle, ufajući da na taj način sve će hodit u redu, i ja imat prigodu šetati po svijetu. Lijepo ti sam pogodio! Pop i Lukez zavadiše se za nekakvu službenicu Lastovku i podigne se strašna buna, koju moj brat Niko Mali nije hotio, po mome telegramu, ugušiti tako da sam se našo u nuždi prikinut putovanje i dolećet iz Pariža u malo ura u Trieste, pak otole u Dubrovnik. Ovdje sam izćero svakoga iz službe ali šta sam s tujem uradio? Evo me sama gje lupam s glavom u mir, ter ne znam što ću, ni kako ću. Sam sam, star sam, gotovo sam slijep. Liječnici mi brane poč u mlinicu pod pedepsu izgubit vid očiju. Od gute rom sam na nogu, ter ne mogu u baštinu, a kamo li na Preturu rvat se sa pasijim kmetima«¹⁰⁸.

Pojedini Pucićevi prijatelji iz dalmatinske Narodne stranke imali su dojam kao da se on povukao iz politike s prestankom njegova zastupničkog mandata 1870. Njegovu političku ulogu u hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji cijenili su gotovo svi prvaci dalmatinske Narodne stranke. Mihovil Pavlinović ga je, pišući mu, oslovljavao sa: »Visokopočitaemi kneže, moj mili prijatelju«¹⁰⁹. Očekivao je Pavlinović da će se N. V. Pucić više eksponirati svojom aktivnošću za prvih izravnih izbora za zastupnike u Carevinskom vijeću 1873. Jer, u to je vrijeme vodstvo Narodne stranke, uslijed secesije »bečke petorice« i pritisaka organa vlasti, imalo mnogo razloga za zabrinutost u pogledu rezultata tih izbora. Odgovarajući na Pavlinovićevo pismo, N. V. Pucić mu je pisao: »Nemaš pravo zamjeriti mi da sam se odalečio od izbora i povuko natrag iz polja politike. U politici, kako u svijem znanstvenim naukam, ja hoću imat pred očim cil opredijeljen, predmet čist. A ti, moj D. Miho, stavi ruku na prsi pa mi pravo kaži: ima li te stvari uza se naša takozvana narodna stranka u Dalmaciji? Ja nijesam to mogo nać u njoj, niti sam nigda umio dokućit svojoj pameti, što je program te stranke. A kad ne znam gdje će me put odvesti, ja po temu putu ne idem. Oni petorica, koji tako slobodno po njemu kasaše, zabrazdiše, ter podigoše na se baku i viku do neba. Vigjeću što će ovi njiovi nasljednici. Hoće li se bolje podnijeti oli će dat nam *una seconda edizione*«¹¹⁰.

Informirajući Pavlinovića o zastupničkim kandidatima u dubrovačkom kraju za Carevinsko vijeće, N. V. Pucić je u istom pismu nastavio: »Ovdi u Dubrovniku naša stranka kandidira za kotar Dubrovački i Korčulanski Rafa (Pucića – I. P.), a za gradove D. Gjura Pulića. Ma kako mu drago glasovali Konavljani cijeni se da će kandidatura Rafova pro-

¹⁰⁶ N. V. Pucić – Fr. Račkom, Mleci 14.II.1873, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 113.

¹⁰⁷ Isto, 113.

¹⁰⁸ N. V. Pucić – B. Bogišiću, Dubrovnik 27.VII.1873, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 114.

¹⁰⁹ M. Pavlinović – N. V. Puciću, Podgora 1.IV.1870, P. Korunić, Prilog poznavanju političkog programa Narodne stranke u Dalmaciji 1868–1870. godine, Historijski zbornik XL(1), Zagreb 1987, 262.

¹¹⁰ N. V. Pucić – M. Pavlinoviću, Dubrovnik IX/1873, u: A. Palavršić – B. Zelić, Korespondencija... (83), 206.

drijet... A za gradove nemamo boljega od D. Gjura (Pulića – I. P.), sama osoba koja je poznata svud u Dalmaciji«. Predizborna situacija u Boki Kotorskoj – prema Pucićevoj ocjeni – nije povoljna. »Tu je vlada uprla petnijem žilama da hoće izbor Ljubišin i diplomatizira i siplje novce u Crnu Goru (od koje Boka zavisi) da bi Boka izabrala Ljubišu... Tankouman je Stevo (Stefan Ljubiša – I. P.), a sad ima za plećami blagajnu i sredstva vladina! *Tko će suproč Bogu i velikome Novgorodu?*«¹¹¹

Niko Veliki Pucić je tom prilikom preporučivao slogu dalmatinskih narodnjaka. Jer, bude li sloge, bit će i uspjeha u izborima. (»Neka dakle svi koji pripadaju narodnoj stranki držu se za isti štap i neka upru skupa u isti čas, tako ćemo pobjediti«)¹¹². Narodnjaci su tijekom izbora bili složni, ali to samo po sebi nije bilo dovoljno da postignu uspjeh koji su željeli. Organi vlasti su i uoči izbora i tijekom izbora u listopadu 1873. poduzeli sve moguće da bude što manje narodnjaka u Carevinskom vijeću. Ti pritisci, spletke i upletanja donijeli su pobjedu autonomašima-vladinovicima. Od 9 zastupnika u Carevinskom vijeću, koliko ih je otada birala Dalmacija, 5 su bili autonomaši, 1 »zemljak« i samo 3 narodnjaka¹¹³.

Prijateljska povezanost Nika Velikog Pucića s Josipom Jurjem Strossmayerom bila je i ostala trajno postojana. Strossmayer je čak namjeravao kupiti otok Lokrum kraj Dubrovnika, na kojem bi za zimskih dana boravio u svojoj starijoj dobi, te je molio N. V. Pucića da posreduje u toj kupnji¹¹⁴. Do te kupnje, međutim, nije došlo. Strossmayer inače nikada nije bio u Dubrovniku, iako je to žarko želio. A izuzetno mnogo je volio Dubrovnik. Jednom je kazao da više voli Dubrovnik »nego svoje rođeno mjesto«¹¹⁵. Niko Veliki Pucić je visoko cijenio Strossmayerovo djelovanje i zasluge. »Ja se ufam u gospodina Boga – pisao je Pucić u jednom svom pismu Strossmayeru¹¹⁶ – da se Vi nahodite u dobrom zdravlju i da nikakva prepona neće Vam stati na put u radnji za vjeru i za domovinu«.

6.

O svojim susretima sa carem, a bilo je takvih susreta nekoliko, Niko Veliki Pucić nije rado davao bilo kakve izjave. O tome je Josip Bersa zapisao: »Franjo Josip imao je više puta u Beču prilike da se sastane s dubrovačkim vlastelinom (N. V. Pucićem – I. P.) i da s njim govori o političkim pitanjima dalmatinskog područja; vrlo je štovao njegov dubok um, ali najviše njegovu iskrenost«¹¹⁷.

Inače, car Franjo Josip je prvi i jedini put boravio u Dubrovniku krajem travnja i početkom svibnja 1875. u sklopu svoje tadašnje posjete Dalmaciji. Za svog boravka u Dubrovniku odlazio je i u dubrovačku okolicu, pa je tako jednoga dana posjetio i Rijeku Dubrovačku, gdje se susreo sa Nikom Velikom Pucićem, o čemu svjedoči ovo priopćenje: »Mirniju sredinu našao je Franjo Josip u Rijeci, koja je zadivila cara. U gornjem dijelu vode iskrca

¹¹¹ Isto, 206.

¹¹² Isto, 206.

¹¹³ V. Kisić, n. d., 105.

¹¹⁴ J. J. Strossmayer – Fr. Račkom, Đakovo 31.VII.1873, Korespondencija... (61), 229; J. J. Strossmayer – M. Pavlinoviću, Đakovo 8.VIII.1873, A. Palavrišić-B. Zelić, Korespondencija... (83), 197.

¹¹⁵ J. J. Strossmayer – Fr. Račkom, Đakovo 23.V.1881, Korespondencija Rački Strossmayer. Knjiga četvrta... Uredio Ferdo Šišić, Zagreb 1931, 425.

¹¹⁶ N. V. Pucić – J. J. Strossmayeru, Dubrovnik 27.XII.1873, Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština J. J. Strossmayera, XI–A.

¹¹⁷ J. Bersa, n. d., 269.

se vladar na kraj; na pristaništu dočekaao ga je grof Niko Veliki Pozza, koji je tu nedaleko imao svoj ljetnikovac. Na vlastelinov pozdrav preuze vladar: 'Vrlo mi je milo, gospodine grofe, da vas vidim; u Dubrovniku biti, a vas ne vidjeti, ne bi bilo lijepo'. S njim se car prošeta četvrt sata i s njim se vrati na pristanište, gdje ga je brodica čekala. Niko Veliki nije nikad nikome rekao o čemu se ono s carem razgovarao, niti se ko ikad odvažio pitati ga«¹¹⁸.

U to vrijeme, od 24. travnja do 17. svibnja 1875, boravilo je u Dubrovniku i Hrvatsko dramsko društvo iz Zagreba pod rukovodstvom ravnatelja drame Adama Mandrovića. To je društvo izvelo niz svojih predstava u dubrovačkom kazalištu, a jednoj od njih prisustvovao je i car. Glumica Ivka Kralj vodila je svoj putni dojmovnik za vrijeme tog gostovanja zagrebačkih glumaca u Dubrovniku. U tim svojim zapisima spominje ona i Nika Velikog Pucića. Tako je npr. »na dan oprosne predstave«, 17. svibnja 1875, Niko Veliki Pucić pozvao nekolicinu glumaca »na išet (...) u Župu«¹¹⁹. A uoči rastanka – za vrijeme zajedničkog objeda u hotelu »Miramare« – općinski načelnik Rafo Pucić i Niko Veliki Pucić, u ime grada Dubrovnika, darovali su zlatni sat Adamu Mandroviću, po jedan zlatni derdan (Kakav nose Župljanke) – Ivki Kralj i Mariji Ružička-Strozzi, a također i ostalim glumcima razne druge prigodne poklone¹²⁰.

Tijekom druge polovice 1875. i dalje glavna je politička tema u Dubrovniku bio ustanak u susjednoj Hercegovini. U Dubrovniku je osnovan odbor za pomaganje ustanicima. Preko Dubrovnika otpremeni su u ustaničku Hercegovinu ne samo odjeća, hrana, oružje, streljivo, medicinski materijal, već i inozemni dobrovoljci. U Dubrovnik i u dubrovačku okolicu stizale su mnogobrojne izbjeglice s ustaničkih područja (žene, djeca, starci). Kako nije bilo izgleda da bi ustanici sami mogli postići svoje ciljeve, Niko Veliki Pucić je smatrao da će se hercegovačka raja tek uz pomoć iz inozemstva moći osloboditi »ispod iga tiranskoga«. Želeći da se to što prije desi, on je u skladu sa tom svojom željom pitao: »Kad će sunce obasjat ovu nesrećnu Hercegovinu?«¹²¹

Pratio je N. V. Pucić svojom političkom znatiželjom i tijekom dalmatinskih saborskih izbora u studenom 1876, kad su narodnjaci ponovno postali saborska većina sa 30 izbornih zastupničkih mandata (od ukupno 41 zastupničkog mjesta u Saboru). S odobravanjem je ocjenjivao postupak te saborske narodnjačke većine, koja 30. siječnja 1877, za ovjere izbora novoizabranih zastupnika, nije ovjerila izbor Stefana Ljubiše u izborništvu vanjskih općina Kotor-Herceg Novi-Risan-Budva na osnovi pristiglih pritužbi iz tog izborništva. Inače, Ljubiša se okoristio svojim političkim položajem kao saborski zastupnik, kao predsjednik Dalmatinskog sabora i kao zastupnik u Carevinskom vijeću, prodavši dobivenu koncesiju za gradnju željezničke pruge u Dalmaciji. Uz to je kao glavni akter »bečke pe-torice« izvršio i secesiju u Narodnoj stranci, zasnovavši »zemljaštvo« koje se pokazalo vrlo štetnim za interese Dalmacije. Na javne kritike, koje su mu zbog toga upućivane, on je šutio pred javnošću, ali je u svojim osobnim vezama s pojedinim dalmatinskim pravoslavicima objašnjavao kako su te kritike izraz netrpeljivosti prema njemu kao pravoslavcu i Bokokotoraninu. Vidljivo je to i iz jednog pisma N. V. Pucića, u kojem je, govoreći o Lju-

¹¹⁸ Isto, n. d., 269.

¹¹⁹ S. P. Novak, Nešto grade o putu »Hrvatskog dramskog društva« u Dubrovnik 1875. godine, Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU i Dubrovniku sv. 13–14/1976, 210.

¹²⁰ Isto, 211.

¹²¹ N. V. Pucić – B. Bogišiću, Rijeka Dubrovačka 24.X.1876, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 115.

biši, priopćio: »Dao je razumjeti svojim da je on stradao za pravoslavlje i da su napadali na njega er je Bokelj«¹²².

U vezi s takvim tendencioznim objašnjenjima S. Ljubiše, koja su imala za svrhu re-mećenje jedinstva dalmatinske Narodne stranke, N. V. Pucić je upozoravao narodnjačkog prvaka Mihovila Pavlinovića: »On je (tj. S. Ljubiša – I. P.) vrug i po, i nećete mu doć lako vrha«¹²³. S takvim djelovanjem Ljubiša je nastavio naročito od kraja siječnja 1877, nakon poništenja njegova zastupničkog saborskog mandata.

Kritički usmjeren prema Stefanu Ljubiši i u času kad je saznao da je on umro u Beču, N. V. Pucić je upoređivao Ljubišu sa autonomaškim prvakom Luigijem Lapennom: »On i Lapenna bili su typi pučanstva ove naše državice, kakovu je posljednjih šest godina Austria načinila. U nas neima ni plemstva, ni bourgeoisie u smislu franceskomu. Samo dva življa, dvije stihije živu – činovnici i seljani – od prvieh je primjer Lapenna, od drugih pokojnik. Oba lukavi, oba drzoviti, oba pohlepni na korist, oba plodi prama starješinam, oba bez ikakva čustva čudorednoga... Ljubiša mi je lago i varo mene kako sve ostale... Pokojnik je svojom radnjom političkom steko ogromno blago, no za igrati onaku rolu, kakvu je on igrao, imao je i dijeliti. Jest dobio, ali jest i trošio«¹²⁴.

Hrvatsko-srpsku političku slogu – kako je to zapažao N. V. Pucić – razbijali su iznutra takvi kao što je bio Ljubiša. Ljubiša je, i kad se nalazio pod teretom najočitije krivnje, htio ostati nedirnut zato što je bio pravoslavac i Srbin. Hrvatsko-srpsku političku slogu nastojali su na svoj način razbijati i izvanjski čimbenici – vladajući vrhovi iz Beča. Polazeći od toga da je Dalmacija hrvatska zemlja s većinskim katoličkim pučanstvom ti su vladajući vrhovi, imenujući predsjednika Dalmatinskog sabora, odabirali za tu funkciju osobu iz pravoslavne (srpske) manjine kako bi i time – na vjerskoj i nacionalnoj osnovi, što im se činilo najviše mogućim – poticali raskol među dalmatinskim podanicima. Jedino tako može se objasniti zbog čega je isprva i dugo dužnost predsjednika Dalmatinskog sabora povjeravana isključivo pravoslavcima (Srbima). Bili su to najprije Špiro Petrović, koji je imenovan saborskim predsjednikom tri puta uzastopno (1861–1864, 1864–1867, 1867–1870), zatim Stefan Ljubiša (1870–1876) i potom Đorđe Vojnović (od 1877)¹²⁵. Uočavajući političko razilaženje između dalmatinskih Hrvata i Srba, koje je neminovno vodilo i u njihove međusobne političke sukobe, N. V. Pucić nije imao ni snage ni želje da sudjeluje u tim sukobima. Nije vjerovao – kao što su više ili manje romantičarski naivno vjerovali njegov brat Medo, te njihovi zajednički dubrovački prijatelji Luko Zore, Pero Budmani, Antun Kazali i Ivan August Zajnačić – da bi se ti sukobi barem u Dubrovniku mogli izbjeći prihvaćanjem slovinskog duha i slovinskog imena¹²⁶. Smatrao je da je dobro učinio što se već otprije povukao iz aktivnije politike ne samo na dalmatinskoj, već i na užoj, dubrovačkoj političkoj sceni. U vezi s tim je pisao Bogišiću: »Dobro ti ja izgliboh i izbavih se iz

¹²² N. V. Pucić – M. Pavlinoviću, Dubrovnik 13.IV:1876, A. Palavršić – B. Zelić, Korespondencija... (83), 242.

¹²³ Isto, 242.

¹²⁴ N. V. Pucić – B. Bogišiću, Rijeka Dubrovačka 24.XII.1878, u: N. Beritić, Iz korespondencije... (52), 117.

¹²⁵ I. Đ. Vojnović je imenovan saborskim predsjednikom tri puta uzastopno (1877–1883, 1883–1889, 1889–1895). Napominjemo usput da je brat Đorđa Vojnovića – Kosto Vojnović – prihvatio katoličku vjeru, osjećao se Hrvatom i javno djelovao kao Hrvat.

¹²⁶ U Dubrovniku je od 1. svibnja 1878. do 21. prosinca 1884. izlazio polumjesečni časopis »Slovinac« (v. knj. I. Perića: »Dubrovačka periodika 1848–1918«, Dubrovnik 1980, 26–28).

smrdeće politike Dalmatinske. Nije druge za živjet u Dubrovniku mirno, nego bavit se o maslinama !«¹²⁷.

Po svojoj prirodi veoma osjećajan, Niko Veliki Pucić je suosjećao sa svakom dobrom i lošom viješću. Smatrao je dobrim sve što obogaćuje život čovjeka, naroda, domovine, što raduje ljude i čini ih zadovoljnim. Loše vijesti, pogotovo one koje je on doživljavao kao takve, ranjavale su njegovu dušu. A i takve vijesti bile su česte. Jedna od takvih vijesti bila je npr. i vijest o jakom potresu u Zagrebu koji je nanio mnogo štete. Suosjećajući s građanima Zagreba, on je – preko Franje Račkog – poslao 100 fiorina za postradale¹²⁸. Posebno tužni doživljaji utkali su se u život N. V. Pucića tijekom prve polovice 1882, kad su mu u kratkom vremenskom razmaku umrla u Dubrovniku oba brata – Niko Mali i Medo¹²⁹.

Nakon smrti svoje braće, N. V. Pucić je osjećao svu težinu osamljenosti. Njegov se društveni krug u Dubrovniku već i otkrije naglo sužavao: neki su mu znanci i prijatelji umrli, neki odselili, a s nekima je i sam morao prekinuti daljnje kontakte. S obzirom na te potonje, on se jednom i požalio svom prijatelju B. Bogišiću: »Ti znaš kakve su blage čuđi Dubrovčani«. Pa ipak, kao Dubrovčanin »blage čuđik«, bio je prisiljen »svaki dan koga staroga poznanika ili pseudoprijatelja izbrisat s raboša«¹³⁰.

Kad je umro Đuro Daničić, urednik Akademijina »Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika«, N. V. Pucić je, cijeneći važnost tog »Rječnika«, pokrenutog 1880, smatrao da bi Daničićev rad mogli uspješno nastaviti ili Vatroslav Jagić ili Pero Budmani. Držeći da Jagić ne bi htio napustiti uglednu katedru slavistike u Petrogradu, preostajalo je da se urednički posao povjeri jedino Budmaniju. Pišući o tome J. J. Strossmayeru, N. V. Pucić je ovako predstavio P. Budmanija: »On je doista sposoban, pozna i govori sve što je jezika u Europi i vješt je dobro grčkomu, latinskomu i sanskriptomu. Njegova je gramatika najbolje što naš jezik ima¹³¹. U isto je doba učen i u filologiji i u matematici. Jednom riječju on je pravi mudroznanac a nipošto čarlatan. Ali žalibože mlad se oženio i sad je okružen mnoštvom djece¹³². Njegovi pak ekonomički odnošaji nijesu najbolji i stalo bi mu na put da se on s tolikom obitelji digne iz Dubrovnika i prenese u Zagreb. Na to se mora paziti. Ja ne znam koliko je Jugoslavenska akademija davala potpore pokojnomu Daničiću i koliko je skloniva davati njegovu nasljedniku. No to su predmeti koje će V. P. (Vaša Pre-

¹²⁷ V. bilj. 124, isto, 117.

¹²⁸ N. V. Pucić – Fr. Račkom, Dubrovnik 10.I.1881, Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština Fr. Račkog, XII–A 581/11.

¹²⁹ Niko Mali Pucić, umirovljeni major, umro je 13.III.1882. u 57. g. života. Medo Pucić, književnik, umro je 30.VI.1882. u 62. g. života. Umrli su u svom dvorcu u Gružu, u kojem je, zajedno s njima, stanovao i najstariji brat Niko Veliki.

¹³⁰ V. bilj. 108, isto, 114.

¹³¹ Odnosi se na Budmanijevo djelo »Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)«, I–II, Beč 1866–67.

¹³² P. Budmani se oženio 1861. sa tada 16-godišnjom Emilijom Lopižić, kćerkom dubrovačkog liječnika Frana Lopižića. Imali su 11 djece. Budmani je svoju djecu nazivao »blagoslovom Božijim«. O njemu, pa i u vezi s brojnošću njegove djece, postoje neke zabilježene anegdote. Jedna od njih glasi: *Budmani je volio igrati šah u Gradskoj kavani. Za jednog takvog njegova izbivanja iz kuće, dok je igrao šah u kavani, žena mu je kod kuće radala. Sluškinja je brzo otišla u kavanu da obavijesti gospara Pera da dođe kući, jer mu je supruga rodila. On joj je odgovorio: da će doći čim završi započetu partiju šaha. Kako mu je supruga tada nosila bliznace, te nedugo nakon prvog, rodila i drugo dijete, sluškinja je ponovno odjurila prema Gradskoj kavani da ga obavijesti o tome. Čuvši, što mu je rekla sluškinja, Budmani je prekinuo igru, rekavši: »Za Boga miloga, moram brzo doma, inače taj blagoslov Božji neće prestati«.* (M. Rešetar: Pero Budmani, Ljetopis JAZU sv. 39, Zagreb 1926, 96).

uzvišenost – I. P.) sama riješiti«. Vjerovao je da će Strossmayer odlučiti kako bude najbolje moguće, te je u tom smislu na kraju svoga pisma naglašavao da kako god odluči, »dobro će biti odlučeno a Bog će blagosloviti«¹³³.

N. V. Pucić je u to vrijeme molio i Kostu Vojnovića da se založi kod Franje Račkog, predsjednika JAZU, za izbor Pera Budmanija kao novog urednika Akademijina »Rječnika«¹³⁴. Na taj angažman N. V. Pucića utjecao je sam P. Budmani, koji je želio poći iz Dubrovnika¹³⁵. Početkom te 1882. godine Budmani je nastojao poći za profesora slavistike na sveučilište u Bologni. Rački je smatrao da bi za tu sveučilišnu katedru bio prikladniji Luko Zore nego Pero Budmani: »Šta se znanja tiče i Budmani je veoma sposoban. Ali Zore imade jednu prednost, koja je kod nas rijetka, a ta je: marljivost i radinost. Budmani – koga ja inače štujem – jest genijalna lijenština. Od njega se ne može nikada ništa dobiti. Daničić i Jagić, cijeneći njegovo znanje i misleći ga potaknuti na rad, predložije ga u svoje vrijeme za člana naše Akademije¹³⁶; ali otada nije Budmani za Akademiju ni jedne riječi, dočim Zore marljivo radi«¹³⁷. Strossmayer je u cjelosti uvažavao takvo mišljenje F. Račkoga, te je, odgovarajući Račkom, a misleći na Budmanija, i sam tvrdio da genijalnost bez rada nema nikakve vrijednosti: »Genijalnost bez radinosti nije ništ. Bitni dio genijalnosti jest nutarnja vatra, kojoj se odoljeti ne može, i koja nikad mirovati, nikad bez rada u stanovitom pravcu biti ne može. Bez toga je genijalnost hroma na obadrije noge«^{138, 139}.

7.

Postajući stariji, N. V. Pucić je sve više patio od reumatizma i gihta. Liječio se – kako je informirao svog prijatelja Franju Račkoga¹⁴⁰ – u mnogim toplicama kao npr. u Vichyju, Karlsbadu, Badenu, Krapini, ali »bez ikakve koristi«¹⁴¹. Najzad, činilo mu se da Varaždinske toplice imaju osjetnu učinkovitost u njegovu liječenju, pa je odlučio da se u kolovozu 1882. ponovno nađe u tim toplicama. Put iz Dubrovnika do Varaždinskih toplica vodio ga je preko Trsta i potom preko Zagreba. Iz Trsta se javio pismom J. J. Strossmayeru, u kojem mu je pisao da će, nakon liječenja, navratiti i u Đakovo da prisustvuje blagoslovu svečanog otvaranja nove đakovačke stolne crkve. U toj prigodi tamo se – kako mu je go-

¹³³ N. V. Pucić – J. J. Strossmayeru, Dubrovnik 6.XII.1882, Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština J. J. Strossmayera, XI–A/21.

¹³⁴ Isto.

¹³⁵ P. Budmani je u to vrijeme bio gimnazijski profesor u Dubrovniku (v. I. Perić, Istaknutiji profesori dubrovačke gimnazije u drugoj polovici 19. stoljeća, Školski vjesnik br. 3–4, Split, 1967, 21–34.

¹³⁶ Budmani je 1875. izabran za dopisnog člana JAZU. Kasnije je, 1886, postao i pravi član JAZU.

¹³⁷ F. Rački – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 3.VI.1882, Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga treća... Uredio Ferdo Šišić, Zagreb 1930, 23.

¹³⁸ J. J. Strossmayer – Fr. Račkom, Đakovo 11.VI.1882, Korespondencija... (137), 23.

¹³⁹ JAZU je, nakon Daničićeve smrti, privremeno bila povjerila uređivanje »Rječnika« tročlanom Odboru, koji su sačinjavali: Lavoslav Geitler, Armin Pavić i Matija Valjavec da bi nedugo potom – od sredine travnja 1883 – taj posao stalno preuzeo Pero Budmani. Preporuke N. V. Pucića i K. Vojnovića učinile su svoje. Budmani je kao leksikograf i urednik dokazao ne samo svoju sposobnost, već i potrebnu marljivost.

¹⁴⁰ Pišući Franji Račkom, N. V. Pucić mu je kazao: »Ja se u velike dičim i ponosim vašim prijateljstvom« (v. bilj. 128, isto).

¹⁴¹ V. bilj. 128, isto.

vorio – želio naći i njegov brat Medo, ali budući da je on umro, ta mu je želja ostala neispunjena. Planirajući svoj dolazak u Đakovo, N. V. Pucić je tim dolaskom na svečani otvor tamošnje katedrale ispunjao i neostvarenu želju svoga pokojnog brata Meda. Izvršavao je, dakle, »jedan zavjet«, a radovao se i susretu sa biskupom Strossmayerom, u kojem je gledao »i oca i brata i prijatelja«¹⁴².

I iz Varaždinskih toplica N. V. Pucić se javio pismom J. J. Strossmayeru. Pisao mu je: »Preuzvišeni gospodine, dobri i stari prijatelju moj!... Meni kupelji Varaždinske do sad hasne. Znam da se od uloga ne ozdravlja, ali da se može štogod popraviti. Pak bilo bi pravo da meni, koji sam vazda ljubio Hrvatsku, ove hrvacke vode pomognu... Preuzvišeni moj! Ja sam izgubio sve osobe koje su me iz mladih dana čuće i u koje sam se uzdao. Ne ostaju mi od starih prijatelja još dva oli tri, ali Vi ste prvi«¹⁴³. Pri kraju liječenja u Varaždinskim toplicama Pucić je pisao i Franji Račkom. Javljao mu je da dolazi u Zagreb, gdje će ostati nekoliko dana da se susretne s njim, kao i još sa nekim znancima, te da zatim odlazi za Sisak odakle će parobrodom niz Savu do (Slavonskog) Broda i potom iz Broda za Đakovo. Kako je planirao, tako je i bilo.

U Đakovo je N. V. Pucić stigao uoči Male Gospe 1882. i ostao tu kao Strossmayerov gost¹⁴⁴ sve do blagoslova svečanog otvaranja katedrale, kako je to vidljivo i iz jednog pisma Metela Ožegovića¹⁴⁵. Program slavlja prigodom posvete nove stolne crkve u Đakovu obuhvatio je razne svečanosti kroz 9 dana – od subote, 30. rujna do nedjelje, 8. listopada 1882¹⁴⁶. Odasvud su u to vrijeme stizale mnogobrojne brzojavne čestitke. Stiglo je i 8 takvih čestitki iz Dubrovnika, koje su poslali: općinski načelnik Rafo Pucić, kanonik don Mato Vodopić, direktor gimnazije Antun Konstantin Matas, učiteljski zbor pučke i građanske škole na čelu s Vickom Adamovićem, podpredsjednik Narodne štionice Antun Vučetić, gimnazijski profesor Luko Zore, dr. Ivan Rubricius, te vlasnici tiskare Pretner (braća Vjekoslav i Dragutin)¹⁴⁷.

Najsvečanije je bilo na sam dan blagoslova katedrale u nedjelju, 1. listopada 1882. Tog je dana priređen i veliki banket za brojne goste i uzvanike. Na banketu se, u blizini Strossmayera, nalazio i Niko Veliki Pucić. »Tu mu Strossmayer nazdravi kao najsajnijoj sponi hrvatstva s ove i s one strane Velebita. Niko mu ozdravi kao najsvjetlijoj zvijezdi jugoslavenstva kako u političkom, tako i u kulturnom pogledu. To je bio posljednji njegov istup u javnosti«¹⁴⁸. Nakon toga, N. V. Pucić se preko Zagreba i Trsta vratio u svoj Dubrovnik. Bio je u Trstu 8. listopada 1882. i odatle je tog dana poslao brzojav J. J. Strossmayeru, čestitajući mu uspješno »dokončanje svetkovina posvećenja stolne crkve«. A kad je stigao u Dubrovnik uputio je Strossmayeru pismo u kojem mu je zahvaljivao na svemu.

¹⁴² N. V. Pucić – J. J. Strossmayeru, Trst 3.VIII.1882, Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština J. J. Strossmayera, XI-A/19.

¹⁴³ Isti – istome, Varaždinske toplice 24.VIII.1882, Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština J. J. Strossmayera, XI-A/20.

¹⁴⁴ Nije to bio prvi put da je N. V. Pucić bio u Đakovu kod biskupa J. J. Strossmayera. I on i njegov brat Medo bili su više puta Strossmayerovi gosti. O tome bi se moglo i zasebno pisati. Obično su imali sobu u biskupskom dvoru iz koje se sterao pogled na predivni park. Taj pogled, kao i pijev ptica u krošnjama obližnjih stabala, Medo je tipično pjesnički opisao u jednom svom pismu.

¹⁴⁵ M. Ožegović – M. Pavlinoviću, Bozen 28.XI.1882, A. Palavršić – B. Zelić, Korespondencija... (83), 383.

¹⁴⁶ Obzor br. 224, Zagreb 1882, 3.

¹⁴⁷ Obzor br. 236/1882, 3.

¹⁴⁸ B. Cvjetković, n. d., 70.

Istaknuo je i to kako mu je prijalo dok je u Đakovu gledao kako Strossmayeru sa svih strana pristižu izrazi prijateljstva i čestitanja. Na kraju tog pisma, N. V. Pucić je poručivao Strossmayeru: »Ja djelim i djeliti ću, dok sam živ, sva dobra i sve zle kobi s Vama«¹⁴⁹.

Posljednje pismo koje je pisao Strossmayeru i koje je potpisao sa: »Niko Veliki« napisano je 15 dana prije Pucićeve smrti. Na poledini tog pisma Strossmayer je svojeručno nadopisao: »Dragi moj Niko veliki! Ovo je pismo tek pred smrt svoju pisao. Ja sam odmah drugi dan za njega S. Missu čitao, a u subotu prošlu svečani se je requiem za dušu njegovu u stolnoj crkvi odpievao. Izgubismo u pokojnomu Niki kao i u bratu njegovomu Medi najučenija i najplemenitija dva prijatelja narodna. Hvala Bogu. Oni se sigurno i u vječnosti spominju naroda svoga i prijatelja svojih«¹⁵⁰.

Niko Veliki Pucić umro je 13. ožujka 1883¹⁵¹ od upale pluća¹⁵². Umro je naglo, iznenada¹⁵³, bez oporuke. A namjeravao je pri kraju života dio svoga imetka »ostaviti za prosvjetne svrhe i za osnovu sirotišta u Dubrovniku, kojemu čaše udariti temelj«¹⁵⁴. Sahranjen je u obiteljsku grobnicu uz svoje roditelje i braću na groblju Sv. Mihajla u Lapadu. Vjerski obred prigodom njegove smrti vodio je don Mato Vodopić, a nadgrobni govor održao je prof. Luko Zore¹⁵⁵.

Od 1848, kad je u najpotpunijem smislu spoznao i prihvatio hrvatsku političku misao, pa do svoje smrti 1883. Niko Veliki Pucić je ostao vjeran toj političkoj misli kroz punih 35 godina. On je tu misao zagovarao pred carem, zastupao ju je kao zastupnik u Hrvatskom saboru u Zagrebu i u Dalmatinskom saboru u Zadru, a i često obrazlagao u privatnim doticajima sa znancima i prijateljima. Kao štovatelj kulture, on je i sam djelovao kao kulturni djelatnik. Podržavao je književne stvaraoce, znanstvenike i likovne umjetnike, poticao je rad dubrovačke Narodne štionice i bio prvi urednik njezina godišnjaka »Dubrovnik«. Kontaktirao je neposredno i putem korespondencije sa nizom političkih i kulturnih uglednika u Dalmaciji i banskoj Hrvatskoj te kao takav bio osjetan vez između hrvatskoga sjevera i juga.

Kao politički i kulturni djelatnik N. V. Pucić je uživao velik prestiž među suvremenicima. Njegovu prestižu pridonosilo je i to što je bio vlastelin, pripadnik dubrovačke aristokracije. I kad se nije isticao svojom izgovorenom ili napisanom riječju, dovoljno je bilo njegovo prisustvo, jer se znalo što on podržava, što hoće. Dalmatinska Narodna stranka se uvijek ponosila što se u njenim redovima nalazi tako utjecajan i ugledan čovjek kao što je bio Niko Veliki Pucić.

U vrijeme hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji istakli su se mnogi pojedinci svojom djelotvornom ulogom u ostvarivanju preporodnih stremljenja. Jedan od njih bio je i N. V. Pucić. Kao takav ušao je i u povijest tog preporoda, u kojoj mu pripada dolično i trajno mjesto.

¹⁴⁹ N. V. Pucić – J. J. Strossmayeru, Dubrovnik 16.X.1882, Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština J. J. Strossmayera, XI–A/23.

¹⁵⁰ Isti – istome, Gruž 26.II.1883, Arhiv, HAZU u Zagrebu. Ostavština J. J. Strossmayera, XI–A/22.

¹⁵¹ Znameniti i zaslužni Hrvati te spomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti 925–1925, Zagreb 1925, 222.

¹⁵² J. Bersa, n. d., 235.

¹⁵³ Zanimljivo je istaći da je N. V. Pucić – na sjednici dubrovačkog Općinskog vijeća 7. ožujka 1883, dakle samo šest dana prije njegove smrti – bio izabran u Odbor za podizanje Gundulićeva spomenika (Slovinac br. 8/1883, 129).

¹⁵⁴ (L. Zore), Niko Veliki Pucić, vlastelin dubrovački, grof od Zagorja, Slovinac br. 15, Dubrovnik 1883, 241.

¹⁵⁵ Slovinac br. 9/1883, 146.

Ivo Perić

NIKO THE GREAT PUCIĆ AS A POLITICAL
AND CULTURAL PUBLIC FIGURE*Summary*

Niko the Great Pucić (1820–1883) from Dubrovnik, belonged to an old and respected nobleman's family Pucić (Pozza), which gave many a great man – writers, scientists, diplomats, statesmen – in the time of the Ragusan (Dubrovnik) Republic. His brother Medo (Orsat) was a writer, and his youngest brother, Niko the Little, was a high-ranking officer in the Austrian army. They never got married, so that they would not give any subjects to the Austrian Empire they hated; the subjects, that would have no rights and would therefore have to suffer. By their deaths their family tree had died, too.

Niko the Great Pucić accepted the Croatian political thought as early as in 1848 and remained loyal to it for all his life (died in 1883), i.e. for as long as 35 years. He advocated this thought before the Austrian Emperor, before the Croatian parliaments (the Croatian Sabor – Diet – in Zagreb and the Dalmatian Sabor in Zadar), as well as in his private contacts with scientists and friends. Other than being a politician, he was also an active cultural public figure. He supported creators in the domain of literature, figurative arts and science, as well as the activity of the Dubrovnik Public Library, and was also the first editor to its year-book entitled »Dubrovnik«.

He had direct contacts and extensive correspondence with a number of political and cultural men of merit from the area of Dalmatia and Banian Croatia, and was considered as such to be a significant link between Croatia's North and South.

Niko the Great Pucić has taken a prominent post in the history of the Croatian national revival in Dalmatia. His role as a political and cultural public figure has remained perpetually esteemed, especially in his native Dubrovnik.